

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Privatinės teisės katedra

Lukos Tamulionytės,

V kurso, Privatinės teisės: civilinių ginčų

studijų šakos studentės

Magistro darbas

Neteisėtai surinktų įrodymų leistinumas civiliniame procese

Admissibility of illegally obtained evidence in civil procedure

Vadovas: Vyr. lekt. dr. Jurgis Bartkus

Recenzentas: Partnerystės doc. Albertas Šekštelo

Vilnius

2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistro darbe yra nagrinėjamas įrodymų teisėtumo, kaip įrodymų leistinumo, bruožas Lietuvos civiliniame procese. Darbe identifikuojami ir analizuojami kriterijai, kuriais remiantis teismų praktikoje yra vertinami neteisėtu būdu gautų įrodymų leistinumas, kritikuojamas tokių kriterijų tikslingumas. Reikšmingas dėmesys skiriamas neteisėtu būdu gautų įrodymų leistinumo santykiui su įvairių teisinių vertybių įgyvendinimu bei principų apsauga. Pateikiami pasiūlymai dėl galimų problemų sprendimų būdų, nustatant kriterijus vertinant neteisėtai gautų įrodymų leistinumą bei įrodinėjimo naštos paskirstymą ginčijant įrodymo autentiškumą.

Pagrindiniai žodžiai: įrodymų teisėtumas, įrodymų leistinumas, įrodymai, civilinis procesas.

This master's thesis analyses the legality of evidence as a characteristic of admissibility of evidence in Lithuanian civil procedure. It examines the criteria applied in judicial practice to determine the admissibility of unlawfully obtained evidence, while critically evaluating the rationale behind these criteria. The master's thesis places significant emphasis on the interplay between the admissibility of such evidence and the safeguarding of various legal values and principles. Additionally, it offers proposals for addressing potential issues, including the development of criteria for assessing the admissibility of unlawfully obtained evidence and clarifying the allocation of the burden of proof when disputing the authenticity of evidence.

Keywords: illegally obtained evidence, admissibility of evidence, evidence, civil procedure.

TURINYS

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI	2
IVADAS	2
1. NETEISĖTAI SURINKTŲ ĮRODYMŲ SAMPRATA IR TOKIŲ ĮRODYMŲ LEISTINUMO TAISYKLIŲ REIKŠMĖ CIVILINIAME PROCESSE.....	5
1.1. Neteisėtai surinktų įrodymų samprata.....	5
1.2. Įrodymų surinkimo teisėtu būdu reikšmė.....	11
2. NETEISĖTAI SURINKTŲ ĮRODYMŲ LEISTINUMO VERTINIMAS LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKOJE IR TEISĖS DOKTRINOJE.....	14
2.1. Vaizdo ir garso įrašų leistinumą vertinimas	15
2.2. Elektroninių įrodymų leistinumą vertinimas.....	22
2.3. Įrodinėjimo priemonių ateitis – dirbtinio intelekto įtaka įrodymų teisėtumo vertinimui	29
3. NETEISĖTAI SURINKTŲ ĮRODYMŲ LEISTINUMO SANTYKIS SU ĮVAIRIOMIS TEISINĖMIS VERTYBĖMIS.....	32
3.1. Neteisėtai surinktų įrodymų leistinumas ir asmens privataus gyvenimo apsauga	32
3.2. Neteisėtai surinktų įrodymų leistinumas ir materialiosios tiesos nustatymo tikslas civiliniame procese.....	37
3.3. Neteisėtai surinktų įrodymų leistinumas ir laisvo įrodymų vertinimo principas..	40
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	42
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	44
SANTRAUKA	50
SUMMARY	51

IVADAS

Temos aktualumas. Įrodymai ir įrodinėjimo procesas yra bylinėjimosi šerdis, lemianti ginčo rezultatą. Atitinkamai, taisyklės, reglamentuojančios šį procesą, be kita ko, įrodymų leistinumą, turi būti aiškios, nuspėjamos ir stabilios. Nepaisant to, Lietuvos civilinio proceso plotmėje klausimas, ar neteisėtai surinkti įrodymai turi būti leistini civiliniame procese, yra neatsakytas. Lietuvos teismuose nėra suformuota vieninga praktika, kaip turi būti vertinami neteisėtai surinkti įrodymai, nėra aiškūs kriterijai, kuriais remiantis teismai priima sprendimą neteisėtai gautus įrodymus laikyti leistina (ar neleistina) įrodinėjimo priemone, taip pat nėra aiški tokių kriterijų hierarchija. Esant sparčiai technologijų pažangai, įrodymų leistinumui iššūkių kelia ir elektroniniai įrodymai, kurių gavimo procedūra gali būti lengvai pažeidžiama, tad šių įrodinėjimo priemonių teisėtumo klausimas yra itin aktualus. Nepaneigiama ir dirbtinio intelekto įtaka įrodinėjimo procesui – dirbtinis intelektas lemia tiek naujų įrodinėjimo priemonių atsiradimą, tiek lengvina galimybę manipuluoti įrodymais. Taigi, įrodymų leistinumai, ypač įrodymų teisėtumas, susiduria su naujais iššūkiais. Be to, neteisėtu būdu gauti įrodymai yra susiję su pamatinių vertybių – proceso teisėtumo, ginčo dalyvių sąžiningumo, asmens privatumo – apsauga. Šie principai užtikrina, kad civilinių bylų nagrinėjimas vyktų sąžiningai, o šių principų įgyvendinimas yra teisinės valstybės požymis. Tuo tarpu suteikiama galimybė civilinių bylų nagrinėjimo metu disponuoti neteisėtai surinktais įrodymais, kaip leidžiama įrodinėjimo priemone, kelia aktualias problemas, kaip šie principai yra apsaugomi, bei kyla poreikis nustatyti aiškius kriterijus, kuomet neteisėtu būdu gauti įrodymai turi būti laikomi leistina įrodinėjimo priemone.

Darbo tikslas. Šio magistro darbo tikslas yra nustatyti, ar ir kodėl neteisėtai surinkti įrodymai yra laikomi leistina įrodinėjimo priemone Lietuvos civiliniame procese, bei įvertinti, kaip tokia praktika veikia teisės principų ir vertybių, svarbių įrodymų leistinumui, įgyvendinimą ir apsaugą.

Darbo uždaviniai. Aukščiau nurodytam tikslui pasiekti ir temai atskleisti yra keliami šie uždaviniai, padedantys ne tik identifikuoti teismų praktikoje kylančias problemas, su kuriomis susiduriama vertinant neteisėtai gautų įrodymų leistinumą, tačiau ir suteikiantys galimybę į įrodymų leistinumą problemą pažvelgti iš esmės – įsigilinant, kaip tam tikrų principų įgyvendinimas ir vertybių apsauga lemia pasirinkimą vertinti neteisėtu būdu gautų įrodymų leistinumą:

- 1) Nustatyti, kaip šiuo metu Lietuvos civiliniame procese yra suprantama neteisėtai surinktų įrodymų samprata ir kodėl yra svarbu įrodymus surinkti teisėtai;

- 2) Išanalizuoti dabartinę Lietuvos teisės doktrinoje ir teismų praktikoje suformuotą poziciją, kaip bei kokiais kriterijais remiantis yra vertinami neteisėtai surinkti įrodymai ir ar tokie kriterijai yra tikslingi;
- 3) Įvertinti, kaip Lietuvos teismų pasirinktas neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą vertinimas veikia kertinius civilinio proceso principus ir įvairias teisinės vertybes: asmens privataus gyvenimo apsaugą, teismo pareigą vykdyti teisingumą ir tikslą nustatyti materialiąją tiesą bei laisvo įrodymų vertinimo principą;
- 4) Pateikti galimus sprendimo būdus, siekiant užtikrinti efektyvesnį neteisėtai gautų įrodymų, kaip įrodymų leistinumą bruožo, pritaikomumą praktikoje.

Darbo objektas. Šio magistrinio darbo tyrimo objektas yra neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą Lietuvos civiliniame procese. Dėl magistrinio darbo apimties šiame darbe nebus analizuojamos kitų neteisėtų įrodymų rūšių, pavyzdžiui, netinkamos įrodymų formos leistinumą civiliniame procese problematika. Taip pat dėl magistrinio darbo apimties nebus analizuojama neteisėtai surinktų įrodymų problematika kitose proceso šakose (baudžiamojoje, administracinėje) ar arbitraže.

Tyrimo metodai. Siekiant įgyvendinti šio magistro darbo tikslą bei uždavinius yra naudojami teisės moksle įprasti metodai: sisteminės analizės, loginis ir teleologinis metodai. Sisteminės analizės metodas buvo pasitelktas tinkamai išanalizuoti bei įvykdyti visus darbo tikslus bei uždavinius, atsakyti į išsikeltą probleminį klausimą bei suvokti teisės doktrinos, teisės normų, aktualios teismų praktikos bei kitos literatūros tarpusavio ryšį. Šis metodas atsiskleis analizuojant teisės normas, teismų praktiką, doktriną, šiuos šaltinius siejant bei iš to darant išvadas. Loginis metodas naudojamas formuojant kriterijus, kuriais remiantis turėtų būti prieinama išvada, ar neteisėtu būdu gautas įrodymas yra laikytina leistina įrodinėjimo priemone konkrečioje civilinėje byloje, naudojami teisiniai argumentai siekiant sustiprinti teiginius, išvadas, konstatuoti teisinius ir praktinius iššūkius. Teleologinis metodas pasitelkiamas siekiant nustatyti įstatymų leidėjo ketinimus apibrėžiant reikalavimą įrodymus gauti teisėtu būdu ir atliekant susijusius įstatymo pakeitimus.

Darbo originalumas. Magistro darbai, analizuojantys neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą, yra pavieniai, paskutiniaisiais 5 m. (taip pat ir ilgesniu laikotarpiu) ši tema buvo tik vieno magistro darbo, 2022 m. apginto Vytauto Didžiojo universitete, objektas (Rytė Čėsnaitytė, „Ar neteisėtai surinkti įrodymai yra leistini civiliniame procese?“, 2022). Priešingai nei minėtame darbe, šiame magistro darbe detalai analizuojama Lietuvos teismų praktika (tiek kasacinio, tiek žemesnių instancijų teismų), taip pat analizuojama neteisėtai gautų elektroninių įrodymų problematika bei pateikiami problemų sprendimų pasiūlymai.

Kitame 2024 m. Vilniaus universitete apgintame magistro darbe buvo analizuojama neteisėtai surinktų įrodymų problematika arbitraže (Ugnė Kaselytė, „Neteisėtai surinktų įrodymų leistinumas tarptautiniame arbitraže“, 2024), tačiau šiame magistro darbe akcentuojamasi į šios temos problematiką civiliniame, ypač Lietuvos, procese. Lietuvos teisės doktrinoje įrodymų ir įrodinėjimo tematika ilgą laiką buvo nagrinėjama bendrais bruožais, pateikiant bendrą įrodymų leistinumo sampratą civilinio proceso vadovėliuose. Poreikį ir svarbą nagrinėti būtent neteisėtai surinktų įrodymų leistinumo problematiką Lietuvoje pastūmėjo prof. habil. dr. Vytautas Nekrošius 2021 m. publikuotame straipsnyje (Nekrošius, 2021), vėliau – dr. Jurgis Bartkus, praplečiant publikuotų straipsnių susijusių su šia tematika sąrašą. Šiame magistro darbe, priešingai nei minėtuose mokslinėse publikacijose, reikšmingas dėmesys skiriamas ne tik Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, bet ir žemesnių instancijų teismų praktikai, taip pat analizuojama ne tik garso ir vaizdo įrašų, bet ir kitų elektroninių įrodymų, pavyzdžiui, susirašinėjimų programėlėse, elektroninių laiškų, leistinumo problematika.

Svarbiausi šaltiniai. Vadovaujantis magistro darbo tikslais, uždaviniais ir objektu, svarbiausi magistro darbo šaltiniai yra Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, šio kodekso 2009 m. lapkričio 16 d. pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas (reg. nr. XIP-1409), visų Lietuvos instancijų bendrosios kompetencijos teismų praktika (siekiama atskleisti problemos aktualumą ir identifikuoti ryškiausias problemas, su kuriomis susiduria teismai, vertinant neteisėtu būdu gautų įrodymų leistinumą, daugiausia dėmesio skiriama paskutinių ketverių metų Lietuvos apeliacinio teismo ir Vilniaus apygardos teismo praktikai civilinėse bylose), Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija. Taip pat svarbūs ir „soft law“ šaltiniai – 2020 m. Europos teisės instituto bei Tarptautinės privatinės teisės unifikavimo instituto parengtos pavyzdinės Europos civilinio proceso taisyklės ir 2019 m. sausio 30 d. Europos Tarybos ministrų komiteto priimtose gairėse dėl elektroninių įrodymų civilinėse ir administracinėse bylose. Be abejo, darbe taip pat analizuojama tiek Lietuvos, tiek užsienio teisės mokslininkų publikacijos.

1. NETEISĖTAI SURINKTŲ ĮRODYMŲ SAMPRATA IR TOKIŲ ĮRODYMŲ LEISTINUMO TAISYKLIŲ REIŠKĖ CIVILINIAME PROCESU

Iš baudžiamojo į civilinį procesą atkeliavusi užnuodyto medžio vaisių (angl. *fruits of the poisonous tree*) doktrina skelbia, kad jeigu įrodymų šaltinis (medis) yra neteisėtas (užnuodytas), tai viskas, kas iš jo išauga (vaisius), taip pat yra neteisėta (Nekrošius, 2021, p. 9). Lietuvos civiliniame procese ši doktrina nėra taikoma, tačiau padeda abstrakčiai atskleisti įrodymų teisėtumo idėją – neteisėtu būdu gauti, surinkti įrodymai turi būti laikomi neleistinomis įrodinėjimo priemonėmis. Atitinkamai, kas yra laikytina „neteisėtai gautais įrodymais“, kokioms įrodinėjimo priemonėms yra keliamas jų gavimo teisėtumo reikalavimas, kaip šis įrodymų leistinumų bruožas yra suvokiamas teismų praktikoje bei kodėl yra svarbu kelti reikalavimą įrodymus rinkti teisėtai, apžvelgiama toliau.

1.1. Neteisėtai surinktų įrodymų samprata

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (toliau – CPK) nei tiesiogiai įtvirtina „neteisėtų įrodymų“ sąvokos, nei numato įrodymų gavimo teisėtumą kaip vieną iš įrodymų leistinumų bruožų. Tokia praktika nėra neįprasta – *expressis verbis* įtvirtintos taisyklės, ribojančios įrodymų leistinumą teisėtumo aspektu, nacionaliniuose įstatymuose yra retos (Rijavec, Keresteš, 2017, p. 89). Visgi, išvadą, kad Lietuvoje įstatymų leidėjas kelia reikalavimą įrodymus gauti (surinkti) teisėtai, galima daryti iš CPK XIII skyriaus „Įrodymai ir įrodinėjimas“ normų analizės, teismų praktikos bei teisės doktrinoje palaikomos pozicijos.

CPK 177 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad „Įrodymai civilinėje byloje yra bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamasis teismas įstatymų nustatyta tvarka konstatuoja, kad yra aplinkybių, pagrindžiančių šalių reikalavimus ir atsikirtimus, ir kitokių aplinkybių, turinčių reikšmės bylai teisingai išspręsti, arba kad jų nėra.“ Šis kodekse pateiktas įrodymų apibrėžimas apie įrodymų gavimą, surinkimą ir tokiam procesui keliamus reikalavimus nekalba. To paties straipsnio 2 dalis numato, kad „Faktiniai duomenys nustatomi šiomis priemonėmis: šalių ir trečiųjų asmenų (tiesiogiai ar per atstovus) paaiškinimais, liudytojų parodymais, rašytiniais įrodymais, daiktiniais įrodymais, apžiūrų protokolais, ekspertų išvadomis, nuotraukomis, vaizdo ir garso įrašais, padarytais nepažeidžiant įstatymų, ir kitomis įrodinėjimo priemonėmis.“ Kaip matyti, būtent ši teisės norma, įtvirtinanti pavyzdinį įrodinėjimo priemonių sąrašą, kartu fragmentiškai kelia reikalavimą įrodymus gauti „nepažeidžiant įstatymų“. Taigi, galima laikyti, kad įrodymų teisėtumo reikalavimas

kildinamas iš CPK 177 straipsnio 2 dalies, visgi, toks reikalavimas išsamiau CPK nėra detalizuojamas.

Analizuojant CPK įsigaliojimo metu vyravusią teisės doktriną matyti, kad įrodinėjimo priemonių gavimo teisėtumas, t. y. rinkimas „nepažeidžiant įstatymų“, buvo aiškinamas per įrodinėjimo priemonių tinkamą gavimo tvarką ir procedūrą, pavyzdžiui, teismas, sprenddamas įrodymų priėmimo klausimą, turėtų atsisakyti priimti ir tirti įrodinėjimo priemones, gautas pažeidžiant asmens teisę į privatą gyvenimą (Laužikas *et al.*, 2003, p. 454). Būtent pamatinių vertybių apsaugą gaunant, renkant įrodymus akcentavo ir kasacinis teismas, pavyzdžiui, 2004 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo apžvalgoje nurodyta, kad „įrodinėjimo procese naudojantis techninėmis priemonėmis gali būti pažeistos asmens neturtinės teisės ir vertybės. Šios teisės įtvirtintos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir kituose įstatymuose“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gruodžio 30 d. Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga Nr. 51). Viena vertus, tokiu būdu yra užtikrinama svarbiausių asmens teisių ir vertybių apsauga įrodymų gavimo, rinkimo procese bei itin plačiai sudaroma galimybė ginčyti įrodymų teisėtumą – asmens neturtinės teisės apima teisę į privatą gyvenimą (Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 22 str.), teisę į nuosavybės (Konstitucijos 23 str.) bei būsto neliečiamumą (Konstitucijos 24 str.), teisę į teisminę gynybą (Konstitucijos 30 str.) ir kitas teises, kurių veikimo apimtis yra plati. Kita vertus, įrodymų teisėtumo nereikia sieti tik su šių konstitucinių vertybių apsauga – atsižvelgiant į CPK 177 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą formuluotę, įrodymai pripažįstami neteisėtais pažeidus ir kituose teisės aktuose įtvirtintas taisykles. Pavyzdžiui, asmeniui, kuris nebuvo arbitražo bylos dalyvis, bendrosios kompetencijos teismui pateikus arbitražo bylos įrašą, kaip įrodinėjimo priemonę, šis pripažįstamas kaip neteisėtas įrodymas, gautas pažeidus Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo 8 straipsnio 3 dalį – arbitražo proceso konfidencialumą (Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-326-854/2024). Visgi, praktikoje įrodymų teisėtumas dažniausiai yra analizuojamas bylose, kuriose keliamas nuotraukų, vaizdo ir garso įrašų leistinumo klausimas, šių įrodinėjimo priemonių teisėtumą vertinant būtent per asmens privataus gyvenimo apsaugą ir atvejai, kuomet įrodymas pripažįstamas neteisėtu dėl konkrečios teisės normos pažeidimo, yra gan reti. Autorės nuomone, šis įrodymų leistinumo bruožas teismų praktikoje galėtų būti pasitelkiamas kur kas dažniau, vienas tai iliustruojančių pavyzdžių pateikiamas toliau.

Įrodymus civiliniame procese rinkti ir pateikti gali tiek šalys ir kiti byloje dalyvaujantys asmenys (CPK 179 str. 1 d.), tiek teismas savo iniciatyva CPK ir kitų

įstatymų numatytais atvejais, taip pat kai to reikalauja viešasis interesas ir nesiėmus šių priemonių būtų pažeistos asmens, visuomenės ar valstybės teisės ir teisėti interesai (CPK 179 str. 2 d.). Taigi, neteisėtai įrodymus surinkti, gauti ir pateikti gali ne tik šalys, tačiau ir pats teismas. Pavyzdžiui, viena iš įrodinėjimo priemonių yra šalių ir trečiųjų asmenų paaiškinimai, liudytojų parodymai (CPK 177 str. 2 d). CPK tokių įrodymų gavimui kelia konkrečius reikalavimus, vienas jų – šalys, tretieji asmenys ir liudytojai prieš apklausą turi prisiekti (CPK 186 str. 6 d., 192 str. 3 d. ir 4 d.). Visgi, praktikoje pasitaiko atvejų, kuomet atitinkami asmenys nėra prisaikdinami (pavyzdžiui, tokia situacija susiklostė Lietuvos apeliacinio teismo nagrinėtoje civilinėje byloje Nr. e2A-638-370/2021). Tuomet susiduriama su patine situacija – tokios situacijos sprendimo CPK nereglamentuoja, o ir tokio procesinio pažeidimo ištaisyti galimybių nėra¹. Tad pasitelkus įrodymams keliamą teisėtumo reikalavimą, tokius įrodymus galima pripažinti neteisėtais, kaip gautus pažeidus CPK įtvirtintą apklausos tvarką (įstatymą), ir neleistiniais. Visgi, įrodymams keliamo teisėtumo reikalavimo nereikėtų aiškinti ir pernelyg plečiamai – tai apsunkintų ir suvaržytų įrodymų rinkimo procesą, be to, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad žemesnės galios negu įstatymas kitu teisės aktu negali būti teismams nustatomos įrodinėjimo taisyklės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-111/2006). Taigi, neteisėtai surinktus įrodymus galima apibūdinti kaip faktinius duomenis, surinktus, gautus ar pateiktus teismui pažeidžiant įstatymuose ar aukštesnės teisinės galios teisės aktuose įtvirtintas taisykles. Kartu ir paskutiniuoju metu teisės doktrinoje pažymima, kad įrodymų teisėtumas apima klausimus, susijusius su įrodymų, surinktų, gautų ar pateiktų pažeidžiant materialinę teisę arba proceso teisę, leistinumu (Bartkus, 2022, p. 59).

Kitas svarbus momentas – kokioms įrodinėjimo priemonėms šis įrodymų teisėtumo reikalavimas yra keliamas, kadangi pažodžiui skaitant ir aiškinantis CPK 177 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos teisės normos esmę kyla klausimas, ar reikalavimas įrodymams, „padarytais nepažeidžiant įstatymų“, yra taikomas tik nuotraukoms, vaizdo ir garso įrašams ar visiems įrodymams. Originalioje CPK redakcijoje matyti, kad toks reikalavimas buvo keliamas tik nuotraukoms, vaizdo bei garso įrašams – šis reikalavimas buvo įtvirtintas atskiroje 177 straipsnio dalyje: „Įrodinėjimo priemonėmis taip pat gali būti nuotraukos, vaizdo bei garso įrašai, padaryti nepažeidžiant įstatymų.“ (CPK 177 str. 3 d., redakcija, galiojusi iki 2011 m. lapkričio 17 d.). Įstatymų leidėjas 2011 m. keisdamas CPK 177

¹ Neapklausti liudytojai negali būti teismo posėdžio salėje bylos nagrinėjimo metu (CPK 192 str. 1 d.), liudytojai ar šalys, tretieji asmenys nežino, kokius klausimus jiems užduos dalyvaujantys byloje asmenys ar teismas. Atitinkamai, pamiršti ar „atgirdėti“ šių asmenų paaiškinimų galimybės nėra, tad ir tokia situacija yra neištaisyтина.

straipsnį nusprendė ne tik įtvirtinti nebaigtinį įrodinėjimo priemonių sąrašą, tačiau ir perkelti išskirtas tris įrodinėjimo priemones (nuotraukas, vaizdo bei garso įrašus) prie kitoje to paties straipsnio dalyje paminėtų įrodinėjimo priemonių (CPK 177 str. 2 d., redakcija, galiojusi iki 2011 m. lapkričio 17 d.). Visgi, pirminiame įstatymo pakeitimo ir papildymo projekte buvo siūloma teisės normą pakeisti taip: „Tie duomenys nustatomi šiomis priemonėmis: <...> nepažeidžiant įstatymų padarytomis nuotraukomis, vaizdo bei garso įrašais <...>“ (2009 m. lapkričio 16 d. civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto 96 str. 2 d.), t. y. išskiriant įstatymų laikymosi reikalavimą renkant įrodymus konkrečioms trims įrodinėjimo priemonėms. Tuo tarpu įstatymo leidėjo priimtoje ir šiuo metu galiojančioje CPK 177 straipsnio 2 dalies redakcijoje šis reikalavimas paminėtas po konkrečių įrodinėjimo priemonių išvardijimo. Taigi, tokį įstatymo leidėjo veiksma galima laikyti kaip sąmoningą apsisprendimą kelti įstatymuose nustatytų reikalavimų renkant įrodymus laikymąsi visiems įrodymams, o ne konkrečioms įrodinėjimo priemonėms². Be to, ir teisės doktrinoje sutinkama pozicija, kad būtų labai keista, jeigu teisėtumo reikalavimas būtų keliamas tik vienai įrodinėjimo priemonei, atsižvelgiant į bendrus teisėtumo, įrodymų lygybės bei proceso formalizmo principus (Nekrošius, 2021, 12 p.).

Taip pat ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs, kad „įrodinėjimo priemonės lestinumas suprantamas kaip informacijos, sudarančios įrodymų turinį, gavimas nepažeidžiant įstatymų nustatytos tvarkos“, neišskiriant šio reikalavimo tik konkrečioms įrodinėjimo priemonėms (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-64-421/2022). Visgi, šiame kontekste svarbi ir kita kasacinio teismo išskirta taisyklė, jog „šeimos, darbo, ypatingosios teisenos, bankroto ir restruktūrizavimo bei kitose bylose, kuriose pagal įstatymą teismas privalo aktyviai veikti *ex officio*, teismas pats savo iniciatyva tiria ir vertina, ar nuotraukos bei vaizdo ar garso įrašai, esantys bylose kaip įrodinėjimo priemonės, yra padaryti nepažeidžiant įstatymų“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gruodžio 30 d. Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga Nr. 51). Tą patį išaiškinimą, t. y. jog teismas privalo *ex officio* spręsti trijų įrodinėjimo priemonių – nuotraukų, vaizdo ir garso įrašų – lestinumo klausimą nedispozityviose bylose Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pakartojo ir 2013 m. gruodžio 18

² Šiuo atveju 2009 m. lapkričio 16 d. civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto lydimuosiuose dokumentuose (nei aiškinamajame rašte, nei komitetų, departamentų išvadose ar kituose dokumentuose), nėra išsamiai atkreiptas dėmesys į būtent CPK 177 straipsnio pakeitimo projektą ir įstatymo projekto derinimo etapuose atlikus projekto teksto pakeitimus. Tikėtina, kad išsamesni paaiškinimai nebuvo pateikti dėl itin didelės CPK pakeitimo apimties – vien minėtas įstatymo projektas sudarė 344 straipsnius.

d. priimtoje nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-685/2013. Tokia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija pakartota jau 2013 m. yra kritikuotina, kadangi nebuvo atsižvelgta į minėtus 2011 m. CPK pakeitimus, kartu apskirtai praktikoje keliant neaiškumą dėl CPK 177 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto reikalavimo taikymo apimties (ypač atsižvelgiant į kasacinio teismo, kaip formuojančio praktiką, funkciją – vėliau tokia pozicija rėmėsi ir žemesnės instancijos teismai, pavyzdžiui, Panevėžio apygardos teismas 2014 m. gegužės 9 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 2A-273-775/2014). Šiame kontekste kasacinis teismas dar kartą nepasisakė iki šiol. Nepaisant to, jokiame kitame kontekste kasacinis teismas po CPK pakeitimų nėra apribojęs įrodymų teisėtumo taisyklės tik išskirtoms konkrečioms įrodinėjimo priemonėms, tad tokia egzistuojančia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika reikia vadovautis santūriai ir kritiškai, tikintis, jog ateityje iškilus tokiam klausimui kasacinis teismas „aklai“ nebepakartos daugiau kaip 20 m. suformuotos taisyklės, aiškiai nurodant, kad visiems įrodymams yra keliamas jų gavimo teisėtumo reikalavimas ir nedispozityviose bylose teismas turi pareigą *ex officio* vertinti visų įrodinėjimo priemonių leistinumo klausimą, teismui kilus abejonių dėl šių gavimo teisėtumo. Atsižvelgiant į tai, nėra jokio loginio pagrindo teisėtumo reikalavimą įrodymų gavimui ir rinkimui kelti tik tam tikriems subjektams ar tik tam tikroms įrodinėjimo priemonėms. Taigi, apibendrinus išdėstytą, darytina išvada, kad visiems įrodymams civiliniame procese yra keliamas jų gavimo teisėtumo reikalavimas, įtvirtintas CPK 177 straipsnio 2 dalyje.

Galiausiai, Lietuvos teisės doktrinoje pripažįstama, kad įrodymų teisėtumas turi būti laikomas vienu iš įrodymų leistinumo aspektų (Bartkus, 2022, p. 59). Atitinkamai, teismai, byloje susidūrę su įrodinėjimo priemonės teisėtumo klausimu, ir turėtų išspręsti tokio įrodymo leistinumo, o ne, pavyzdžiui, sąsajumo, patikimumo ar kitų įrodymų vertinimui taikomų institutų, klausimą. Praktikoje pasitaiko atvejų, kuomet šalys byloje ginčija konkrečių įrodymų teisėtumo klausimą, t. y. teigia, jog įrodymas yra gautas pažeidžiant įstatymus, dėl ko turi būti pripažįstamas neleistinu, tačiau teismas sprendime, motyvuodamas įrodymo (ne)leistinumą, pasisako ir pateikia argumentus dėl tokių įrodymų patikimumo, pakankamumo ir kt. Pavyzdžiui, vienoje byloje buvo keltas įrodymo leistinumo klausimas teisėtumo aspektu (CPK 177 str. 2 d.), tačiau teismas sprendime pasisakė, kad „garso įrašą, kaip įrodymą, atmeta dėl jo nepatikimumo“, dėl įrodymo leistinumo išsamiau argumentų nepateikus (Vilniaus apygardos teismo 2024 m. rugsėjo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-2052-580/2024); taip pat yra atvejų, kuomet teismas, sprenddamas dėl įrodymo leistinumo, pasisako, kad įrodymas yra (ne)leistinas, nes „atsižvelgiant tiek į aptariamo garso įrašo padarymo aplinkybes, tiek užfiksuoto pokalbio turinį, šis garso įrašas nėra patikimas, juolab pakankamas įrodymas apeliančių įrodinėjamam

grynaisiais pinigais sumokėtos sumos dydžiui pagrįsti“ (Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-45-910/2023), t. y. įrodymo leistinumą aiškina per jo (ne)pakankamumą. Tačiau įrodymų leistinumą su įrodymų patikimumu, įrodymu pakankamumu ir kitais institutais tapatinti negalima. Dėl įrodymų leistinumą kasacinis teismas yra išaiškinęs, jog „leistinumas savo ruožtu reiškia, kad atitinkami faktiniai duomenys gali būti įrodymais pagal proceso įstatymą, kitaip tariant, proceso įstatyme nėra įtvirtinto draudimo ar ribojimo remtis tam tikrais faktiniais duomenimis kaip įrodymais (tokie draudimai (ribojimai) yra įtvirtinti, pvz., CPK 177 straipsnio 3–5 dalyse)“³ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-350-701/2018). Įrodymų pakankamumas reiškia, kad įrodymai tarpusavyje neprieštarauja vieni kitiems ir jų visuma leidžia padaryti pagrįstą išvadą apie įrodinėjamų faktinių aplinkybių buvimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. spalio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-278-403/2020). Įrodymų patikimumą patvirtina faktinių duomenų (informacijos), gautų iš keleto įrodinėjimo priemonių, tapatumas. Sprendžiant vieno ar kito įrodymo patikimumą klausimą, aiškinamasi, ar nėra prieštaravimų tarp faktinių duomenų, gautų iš tos pačios rūšies ar skirtingų įrodinėjimo priemonių (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. lapkričio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-44-701/2024). Iš to seka, kad tiek įrodymų patikimumas, tiek įrodymų pakankamumo vertinimas atliekamas jau po to, kai yra nusprendžiama, kad įrodymas yra leistinas, pavyzdžiui, gautas teisėtai. Jeigu įrodymas yra pripažįstamas neleistinu, tai net nėra prasmės analizuoti tokio įrodymo patikimumą ir pakankamumą klausimą, nes toks įrodymas turi būti nepriimamas, šalinamas iš bylos medžiagos ar juo turi būti apskritai nesivadovaujama. Kritika tokiam teismų painiojimui išreiškiama ir teisės doktrinoje – pažymima, kad teismas visų pirma turi įvertinti, ar, pavyzdžiui, garso įrašas apskritai gali būti laikomas įrodymu, o tik pripažinus įrašą įrodymu – tiriant jo turinį, lyginant jį su kitais byloje esančiais įrodymais, nustatyti jo patikimumą (Bartkus, 2021, p. 42). Atitinkamai, nei įrodymo pakankamumas, nei patikimumas negali būti laikomas kriterijumi sprendžiant dėl įrodymo teisėtumo, kadangi šie neapima įrodymo leistinumui keliamų reikalavimų, o sudaro savarankišką įrodymų vertinimo proceso eigą.

Tas pats pasisakytina ir apie įrodymų sąsajumą. Įrodymų sąsajumas reiškia, kad teismas priima nagrinėti tik tuos įrodymus, kurie patvirtina arba paneigia turinčias reikšmės

³ Ši 2018 m. kasacinio teismo citata yra gan dažnai cituojama tiek kitose Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bylose, tiek žemesnių instancijų teismų praktikoje. Nors šioje citatoje įrodymų leistinumą įtvirtinančių draudimų (ribojimų) reikalavimai nurodyti tik kaip pavyzdiniai (CPK 177 straipsnio 3-5 dalyse), visgi atsižvelgiant į tai, kad įrodymų teisėtumas irgi yra laikytinas įrodymų leistinumą požymiu, tikslingiau tokius ribojimus būtų nurodyti kaip įtvirtintus CPK 177 straipsnio 2-5 dalyse.

bylai aplinkybes (CPK 180 str.). Nors tiek įrodymo sąsajumo, tiek leistinumą klausimas gali būti teismo išsprendžiamas dar įrodymų pateikimo bei priėmimo etape, dažniausiai dėl įrodymų sąsajumo ir leistinumą teismas sprendžia įrodymų vertinimo etape ir pasisako išnagrinėjęs bylą iš esmės galutiniam teismo sprendimui. Tai, kad įrodymų sąsajumas ir įrodymų leistinumą yra skirtingi teisiniai institutai teismų praktikoje nekvestionuojama – įrodymų leistinumą siejamas su įrodymų procesine forma, o ne su turiniu (ši apibūdina sąsajumo kriterijus) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-350-701/2018). Visgi, praktikoje susiduriama su problema, kad įrodymo reikšmingumas (t. y. jo sąsajumas) yra priskiriamas prie kriterijų, lemiančių įrodymų leistinumą (pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2010 m. spalio 25 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-412/2010 įrodymo leistinumą klausimą sprendė atsižvelgdamas, be kita ko, į tai, ar įrodyme yra užfiksuotos reikšmingos bylos nagrinėjimui aplinkybės). Ši problema kyla iš to, kad Lietuvos civiliniame procese nėra nustatytų taisyklių, nurodančių, kuris klausimas – įrodymo sąsajumas ar leistinumą – turi būti sprendžiamas pirmiau. Dėl to ir pasitaiko atvejų, kai teismai „suplaka“ šių klausimų sprendimą ir šių institutų taikymą. Visgi, tiek teisės doktrina, tiek pati teismų praktika aiškiai išskiria įrodymų sąsajumą ir įrodymų leistinumą kaip atskirus institutus. Taigi, įrodymo sąsajumas, kaip ir įrodymo pakankumas bei patikimumas, negali būti laikomi kriterijais, sprendžiant dėl neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą.

1.2. Įrodymų surinkimo teisėtu būdu reikšmė

Lietuvos teisės doktrinoje įrodymų leistinumą laikytinas svarbiu teisės institutu, pasižyminčiu civiliniam procesui esminę reikšmę turinčiais tikslais, užtikrinančiais ir įgyvendinančiais: 1) įrodinėjimo kokybę; 2) ekonomišką ir operatyvų procesą; 3) sąžiningą ir teisingą procesą; 4) moralinį teismo sprendimo teisėtumą; 5) įstatymų leidėjo išskiriamas teisinės vertybes (Bartkus, 2022, p. 107-108). Įrodymų teisėtumą laikant vienu iš įrodymų leistinumą aspektų, neabejotina, jog visi šie elementai yra aktualūs ir apibrėžiant neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą reikšmę. Visgi, yra svarbu akcentuoti ne tik įrodymų leistinumą, kaip instituto svarbą, tačiau apskirtai įvertinti, kodėl civilinio proceso taisyklės, reglamentuojančios įrodymų rinkimą, yra reikšmingos. Kodėl reikalavimas įrodymus gauti, surinkti teisėtu būdu civiliniame procese yra reikalingas, pagrįdžiama toliau.

Pirma, įrodymų teisėtumas reikšmingai prisideda prie įvairių teisinių vertybių apsaugos, ryškiausios iš jų – teisėtumo principas, proceso formalizmo principas bei privataus gyvenimo neliečiamumas. Bendrasis teisėtumo principas užtikrina, kad proceso

dalyviai įrodinėjimo procese sąžiningai disponuotų savo teisėmis (CPK 42 str. 5 d.), o taip pat, jog įrodymų rinkimo procese asmenys nepažeistų kituose įstatymuose įtvirtintų taisyklių. Pagal proceso formalizmo principą visi procesiniai veiksmai turi būti atliekami griežtai laikantis procesinių teisės normų reikalavimų (Nekrošius, 2021, p. 12), tad tokiu būdu yra saugomas ir gerbiamas pats civilinis procesas kaip ginčų sprendimo būdas – tik šalis bylinėjantis pagal reglamentuotas taisykles (ir teismui tokį procesą kontroliuojant) galima užtikrinti teisinės valstybės principo įgyvendinimą. Galiausiai, įrodymų rinkimas ir gavimas neretai konfliktuoja su fundamentalia, tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu saugoma vertybe – privataus gyvenimo neliečiamumu (išsamiau apie privataus gyvenimo apsaugą pasisakyta šio magistro darbo 3.1 dalyje). Taigi, pasirinkimas įrodymams kelti teisėtumo reikalavimą užtikrina įvairių svarbių teisinių vertybių įgyvendinimą.

Antra, taisyklės, reglamentuojančios įrodymų teisėtumą, yra svarbios ir siekiant užtikrinti teisės profesijų atstovų, dalyvaujančių civiliniame procese, sąžiningą ir etišką elgesį – kokia apimtimi civiliniame procese leidžiama rinkti įrodymus, tokioje apimtyje šiame įrodinėjimo etape ir gali veikti, pavyzdžiui, advokatai bei jų padėjėjai. Advokatai ir advokatų padėjėjai įrodymų rinkimo, gavimo bei pateikimo procese turi laikytis jiems keliamų profesinių reikalavimų – saugoti profesinę garbę ir orumą, nediskredituoti advokato vardo, duotos priesaikos ir teisingumo idėjos, elgtis sąžiningai, mandagiai ir garbingai (Lietuvos advokatų etikos kodekso 6 str. 2 d. 1 ir 3 p.), privalo laikytis advokato profesinės veiklos teisėtumo principo, lemiančio, kad advokatas privalo siekti teisingumo ir teisėtumo idealų bei ginti savo kliento teises ir teisėtus interesus tik teisėtais būdais ir priemonėmis, nepažeisdamas teisės aktuose nustatytų draudimų, neviršydamas jam suteiktų įgaliojimų bei gerbdamas kitų asmenų teises (Lietuvos advokatų etikos kodekso 7 str. 1 d.), šie privalo gerbti teisę ir veikti taip, kad nebūtų pažeidžiami teisėtumo principai (Lietuvos advokatų etikos kodekso 7 str. 2 d.). Dėl to advokatai ir advokatų padėjėjai, teikdami konsultacijas klientams, visų pirma, negali siūlyti ar skatinti klientui gauti įrodymus, jei tokiu būdu yra pažeidžiami įstatymai (juolab tokių veiksmų nesiimti patiems); visų antra, šie turi prisiimti tarpininkų vaidmenį ir, esant pagrindui, siūlyti klientui, jog tokie įrodymai apskirtai į bylos medžiagą teisme nepatektų. Kai kurios valstybės, atsižvelgdamos į šią problematiką, netgi yra parengusios rekomendacijas advokatams. Pavyzdžiui, Anglijos ir Velso advokatų taryba yra parengusi gaires, kaip advokatams elgtis su neteisėtai gautais įrodymais civilinėse ir šeimos bylose (*Evidence obtained illegally in civil...*, 2020). Taigi, aiškos taisyklės, įtvirtinančios įrodymų gavimo teisėtumą, nubrėžia ir ribas, kuriose renkant įrodymus gali dalyvauti tam tikrų profesijų atstovai, jog šie neperžengtų teisės aktuose įtvirtintų elgesio standartų.

Trečia, reikalavimas įrodymus gauti teisėtu būdu daro psichologinę įtaką ginčo šalims. Tuo atveju, jeigu neteisėtu būdu gauti įrodymai yra laikomi leistina įrodinėjimo priemone, asmenys dalyvaudami, pavyzdžiui, derybose, žinodami, jog gali būti slapta daromas garso įrašas, gali sąmoningai nutylėti, vengti atskleisti reikšmingas aplinkybes, kad šios vėliau nebūtų panaudotos bylos nagrinėjimo metu teisme. Tokiu atveju ne tik menksta derybų (ginčo sprendimo ne teismo keliu) reikšmė, bet ir apskirtai galima kalbėti apie tarpusavio pasitikėjimo, kaip moralinės vertybės, paminimą. Kartu, kaip bylose teismai vertina neteisėtu būdu gautus įrodymus, neabejotinai daro įtaką ir asmenų pasitikėjimui teismais. Asmenų pasitikėjimą teismais lemia ne tik galutinio rezultato priėmimas, tačiau ir viso proceso eiga, tinkamas proceso taisyklių laikymasis. Būtent įrodymai, gauti neteisėtu būdu, gali lemti, jog vienoje byloje asmens teisės ir interesai gali būti pažeisti dukart – tiek priimant šiam nepalankų neteisėtą sprendimą, tiek atsisakant pripažinti, kad įrodinėjimo priemonė buvo gauta neteisėtai, pavyzdžiui, pažeidžiant šio asmens teisę į privatumą. Taigi, jeigu įrodymas buvo gautas pažeidžiant asmens teisę į privatumą, tačiau teismas to nekonstatuoja, asmuo ne tik jausis nusivylęs tokiu teismo sprendimu, bet ir apskirtai menks jo požiūris į teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, pasirinkimą „tikslą pateisinti bet kokia priemone“.

Apibendrinus, reikalavimas įrodymus gauti, surinkti teisėtu būdu civiliniame procese yra reikalingas – tokiu reikalavimu prisidedama prie įvairių teisinių vertybių apsaugos, yra aiškiai nubrėžiamos profesinės etikos ribos, kuriose įrodymų rinkimo procese gali dalyvauti advokatai ir advokatų padėjėjai, o taip pat tokios taisyklės yra svarbios, kad teisinės valstybės civiliniame procese neįsisišaknytų principas „tikslas pateisina priemones“.

2. NETEISĖTAI SURINKTŲ ĮRODYMŲ LEISTINUMO VERTINIMAS LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKOJE IR TEISĖS DOKTRINOJE

Vienareikšmiško atsakymo, kaip civiliniame procese yra vertinami neteisėtai surinkti įrodymai, nėra. Praktika ir požiūris į neteisėtai surinktus įrodymus išsiskiria ir tos pačios civilinės teisės tradicijos valstybėse. Kaip tokių įrodymų vertinimas pasiskirsto Europos valstybių civiliniuose procesuose, teisės doktrinoje skirstoma į tris kategorijas (Nunner-Krautgasser, Anzenberger, 2016, p. 202):

- 1) Neteisėtai surinkti įrodymai laikomi *per se* neleistinai;
- 2) Neteisėtai surinkti įrodymai laikomi leistinai;
- 3) Sprendžiant neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą yra taikomas balanso testas.

Griežčiausiai neteisėtai gauti įrodymai yra vertinami, t. y. laikomi neleistinai, tose valstybėse, kuriose neteisėtai surinktų įrodymų leistinumo klausimas yra aiškiai reglamentuojamas, nepaliekant lankstumo tokių normų interpretavimui. Pavyzdžiui, Kroatijoje, Graikijoje draudimas rinkti, teikti ir vertinti neleistinai gautus įrodymus kyla iš šių valstybių Konstitucijos, tad neteisėtai gauti įrodymai gali būti naudojami itin retomis išimtimis (pavyzdžiui, jei tokiu būdu būtų apginta aukštesnė konstitucinė vertybė) (Rijavec, Keresteš, 2017, p. 89-90). Itin liberalų požiūrį leidžiant civilinėse bylose remtis neteisėtai surinktais įrodymais lemia arba visiškas reglamentavimo nebuvimas (pvz., Bulgarijoje), arba teismų praktikos suformuota pozicija (pvz., Nyderlanduose) (Rijavec, Keresteš, 2017, p. 98-99). Balanso testo taikymas tarp Europos valstybių yra populiariausias, jį nulemia abstraktus teisinis reglamentavimas ir teismų suformuota praktika (pvz., Austrijoje, Vokietijoje, Danijoje) (Rijavec, Keresteš, 2017, p. 90-93). Taip pat yra valstybių, kur požiūris į neteisėtai gautų įrodymų vertinimą kinta. Pavyzdžiui, Prancūzija buvo priskiriama prie valstybių, kuriose neteisėtai surinkti įrodymai buvo laikomi neleistinai ir vertinami griežtai (Nunner-Krautgasser, Anzenberger, 2016, p. 203). Tačiau 2024 m. Prancūzijos aukščiausiasis teismas pakeitė savo anksčiau nusistovėjusią poziciją ir pripažino, kad civiliniame procese šalis gali naudoti ir neteisėtai gautus įrodymus esant tam tikroms sąlygomis (French Supreme Court: Unfairly..., 2024). Taigi, nepaisant tam tikro valstybių pasiskirstymo, jų požiūris į neteisėtai surinktus įrodymus yra dinamiškas, o tai lemia ir šios tematikos aktualumą bei besitęsiančią problematiką.

Lietuva neišsiskiria iš daugumos Europos valstybių ir yra priskiriama prie valstybių kategorijos, kuriose yra taikomas balanso testas (Bartkus, 2024, p. 215). Siekiant įvertinti, kaip Lietuvoje praktikoje yra sprendžiama neteisėtai surinktų įrodymų problema bei su kokiais iššūkiais yra susiduriama, toliau apžvelgiama konkrečių įrodinėjimo priemonių

vertinimo teisėtumo aspektu praktika: vaizdo ir garso įrašų, elektroninių įrodymų, t. y. tų priemonių, kurios praktikoje yra analizuojamos dažniausiai. Taip pat apžvelgiama, kokių problemų neteisėtų įrodymų vertinimui gali sukelti teisinėje aplinkoje populiarėjantis dirbtinis intelektas. Pažymėtina, kad nors vaizdo ir garso įrašai yra priskiriami prie elektroninių įrodymų, toliau ši problematika nagrinėjama atskirose potemėse, atsižvelgiant į tai, kad: 1) garso ir vaizdo įrašai CPK yra įtvirtinti tiesiogiai kaip pavyzdinės įrodinėjimo priemonės; 2) garso ir vaizdo įrašų leistinumą praktika yra gausiausia, pasižyminti šioms įrodinėjimo priemonėms skirta specifika; 3) kitų elektroninių įrodymų (susirašinėjimų el. laiškais, SMS žinutėmis, programėlėmis, momentinių kompiuterio ekrano kopijų ir kt.) spektras yra platus, tad praktikoje ryškėja papildomos problemos, kurios nebūtinai kyla vertinant įrašų leistinumą.

2.1. Vaizdo ir garso įrašų leistinumą vertinimas

Vaizdo ir garso įrašai kaip vienos iš pavyzdinių įrodinėjimo priemonių yra numatytos CPK 177 str. 2 d. („Faktiniai duomenys nustatomi šiomis priemonėmis: <...> vaizdo ir garso įrašais, padarytais nepažeidžiant įstatymų“), be to, reglamentuojamos ir CPK 220 str. Būtent vaizdo ir garso įrašus galima laikyti populiariausiomis įrodinėjimo priemonėmis, kuomet yra sprendžiamas neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą – dėl šių įrodymų gausiausiai pasisakyta tiek teismų praktikoje (šių įrodymų leistinumą neretai tampa ginčo objektu įvairiose civilinėse bylose, be to, dėl šių įrodinėjimo priemonių leistinumą ne kartą yra pasisakęs ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas), tiek teisės doktrinoje (Nekrošius, 2021; Bartkus, 2021 ir kt.). Analizuojant šių įrodymų leistinumą problematiką, atsižvelgiant į vaizdo ir garso įrašų gavimo būdą panašumą (informacijos fiksavimas įrašo forma), tikslinga šių įrodinėjimo priemonių leistinumą problematiką nagrinėti kartu. Be to, ir teismų praktikoje pripažįstama, kad kasacinio teismo išaiškinimai dėl garso įrašo leistinumą gali būti taikomi ir vertinant vaizdo įrašo leistinumą, ir jais vadovaujamosi neapsiribojant konkrečia įrašo forma (Kauno apygardos teismo 2021 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1070-921/2021).

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra suformavęs bendro pobūdžio taisyklę, kad vertinant įrašo, kaip įrodinėjimo priemonės, leistinumą, visų pirma turi būti vertinama, ar šis įrodymas buvo gautas nepažeidžiant subjektų, užfiksuotų įrašė, teisių ir interesų, jų teisės į asmens duomenų apsaugą ir privatų gyvenimą. Apie tai, ar įrašas yra leistina įrodinėjimo priemonė, turi būti sprendžiama individualiai kiekvienoje konkrečioje byloje, atsižvelgiant į įrašo padarymo aplinkybes, fiksavimo būdą, priemones ir pan. (Lietuvos

Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-106-421/2019). Atitinkamai, teismas, sprenddamas garso ir vaizdo įrašų leistinumą klausimus, konkrečiose situacijose įvardija kriterijus, kuriais remiantis įrašą pripažįsta leistina arba neleistina įrodinėjimo priemone. Būtent tokių kriterijų, vertinant garso įrašus, konkrečių kasacinio teismo bylų analizė buvo atlikta 2021 m. (Bartkus, 2021, 40-42 p.). Sistemaiškai apibendrinant tiek šiame šaltinyje, tiek kitose Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinėse bylose įvardintas aplinkybes, galima išskirti tokį pagrindinių (dažniausiai minimų) kriterijų, į kuriuos yra atsižvelgiama, sprendžiant dėl garso ar vaizdo įrašo leistinumą, pavyzdinį sąrašą:

- 1) Įrašo padarymo vieta – įprastai viešojo vietoje (pvz., darbovietėje) padarytas įrašas laikomas leistinu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-643/2004), o privačioje vietoje (pvz., namuose) padarytas įrašas – neleistinu įrodymu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-136/2004);
- 2) Įrašo padarymo momentas – įprastai įrašas, padarytas iki kreipimosi į teismą (ginčo sprendimo inicijavimo teisiniu keliu) laikomas leistinu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-302/2010), o įrašas, padarytas ginčą nagrinėjant teisme, laikomas neleistinu įrodymu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-136/2004);
- 3) Įrašo darymo fakto atskleidimas – įprastai slapta, kitiems asmenims neatskleidžiant padarytas įrašas pripažįstamas neleistinu įrodymu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-372-969/2017), tačiau neretai viešojo vietoje, ypač darbovietėse, nors ir slapta padaryti įrašai pripažįstami leidžiamomis įrodinėjimo priemonėmis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-562/2011);
- 4) Asmens elgesys (sąžiningumas) darant įrašą – įprastai įrašas, kuriame užfiksuotas natūralus pokalbis (kalbama paprasta buitine kalba, pokalbio dalyviai nėra provokuojami) pripažįstamas leistina įrodinėjimo priemone (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-302/2010), tuo tarpu įrašai, kuriuose pokalbio dalyviai yra provokuojami, užduodami menami klausimai, yra pripažįstami neleistinais (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-372-969/2017);

- 5) Įrašė dalyvaujančių asmenų ryšys su nagrinėjama byla – įprastai įrašas, kurio užfiksuotame pokalbyje dalyvauja tretieji asmenys, kurie nėra ginčo dalyviai, ar pokalbyje atskleidžiama informacija apie trečiuosius asmenis, yra pripažįstamas neleistinas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-372-969/2017);
- 6) Įrašo darymo tikslas – įprastai siekis užfiksuoti galimai atliekamus neteisėtus veiksmus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-562/2011), siekis užfiksuoti ginčui aktualias aplinkybes, neturint tikslo fiksuoti privačias asmenų gyvenimo aplinkybes (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-64-421/2022), laikomi teisėtais ir nepaneigia tokių įrodymų leistinumą.

Nors tokie teismo išskiriami kriterijai yra logiški siekiant išsiaiškinti įrodymų leistinumą klausimą byloje (koncentruojamasi į įrodymų procesinę formą, įrodymų gavimo aplinkybes), tačiau ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pasitaiko atvejų, kuomet įrodymų leistinumui įvardijami kriterijai neatitinka įrodymų leistinumą esmės. Pavyzdžiui, kasacinio teismo praktikoje galima rasti tokių kriterijų, sprendžiant dėl įrašų leistinumą:

- 1) Bylos nagrinėjimo metu suteikta galimybė pasisakyti bei teikti paaiškinimus dėl įrašų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-302/2010). Toks kriterijus neturi būti laikomas darančiu įtaką įrodymų leistinumui, kadangi šalys viso bylos nagrinėjimo metu turi teisę teikti savo argumentus ir samprotavimus visais bylos nagrinėjimo metu kylančiais klausimais (CPK 42 str. 1 d.), be to, galimybė teikti paaiškinimus teismo proceso metu nepaneigia aplinkybių, jog įrodymo rinkimo metu buvo pažeisti įstatymai (jei buvo), kas būtent ir lemia įrodymo neteisėtumą ir neleistinumą;
- 2) Įrašė užfiksuotų aplinkybių reikšmingumas bylos nagrinėjimui. Dažniausiai cituojamas kasacinio teismo išaiškinimas neteisėtų įrodymų vertinimo kontekste yra tai, jog jeigu šalis siejo paskolos santykiai, o skolininkas skolą yra grąžinęs, tačiau šios aplinkybės kita šalis nepripažįsta, tai garso įrašo darymas to ginčo teisiškai reikšmingoms aplinkybėms teisingai nustatyti, kai pokalbyje dėl skolos grąžinimo dalyvauja abi sandorio šalys, teismų jurisprudencijoje nepripažįstamas neteisėtu įrodymu rinkimu, nes dviejų privačių asmenų civilinio ginčo aplinkybės nelaikytinos šių asmenų privataus gyvenimo aplinkybėmis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-412/2010). Visgi, įrašė užfiksuotų aplinkybių reikšmingumą pirmiausia reikia sieti su įrodymų sąsajumu – įrašo galimybe patvirtinti arba paneigti turinčias reikšmės bylai

aplinkybes (CPK 180 str.). Atitinkamai, įrašo turinio (jame užfiksuotų aplinkybių ir jų galimybės įrodyti arba paneigti šalies nurodomus faktus) vertinimas turi būti atliekamas per įrodymų sąsąjumo, bet ne leistinumą institutą. Be to, įrodinėjimo priemonės reikšmingumas sietinas ir su tiesos nustatymo bei siekio įgyvendinti teisingumą tikslu, kuris nors daro įtaką įrodymų leistinumui nustatymui, tačiau negali būti suabsoliutinamas (plačiau apie tai šio darbo 3.2 dalyje).

Apžvelgus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimus, prieš darant apibendrinančias išvadas, aktualu išsiaiškinti, kaip šią praktiką įgyvendina žemesnių instancijų teismai bei kokia problematika išryškėja sprendžiant įrašų leistinumą klausimus šiuose teismuose. Siekiant atskleisti aktualias problemas, apibendrintai apžvelgtina paskutinių ketverių metų Lietuvos apeliacinio teismo ir Vilniaus apygardos teismo praktika civilinėse bylose.

Viena vertus, yra pavyzdinių teismų sprendimų, kuriuose teismai, tiek atsižvelgdami į minėtus kasacinio teismo išaiškinimus, tiek jais neapsiribodami aiškiai įvardija kriterijus, kuriais remiantis sprendžia įrašų leistinumą klausimą. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas įrašą pripažino leistinu įrodymu, motyvuojant tuo, kad nors padarytas slapta, tačiau garso įrašė nėra atskleidžiami atsakovo asmens duomenys, jo asmeninio gyvenimo aplinkybės, išskyrus tiek, kiek tai susiję su pačių šalių konfliktu, kuris yra persikėlęs į teismą (Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-985-881/2023). Kitoje byloje Lietuvos apeliacinis teismas pripažino įrodymą leistina įrodinėjimo priemone, nes: 1) pokalbis įrašytas viešoje vietoje – įmonės vadovo kabinete; 2) įrašas padarytas įvykio aplinkybių aiškinimosi tikslu; 3) įrašo darymu nebuvo kėsiniama į asmens privatų gyvenimą, įrašas nebuvo daromas slapta, nežinant asmeniui, kuris buvo filmuojamas; 4) nėra duomenų apie neteisėtą vaizdo įrašo panaudojimą, vaizdo įrašas pateiktas teisėsaugos institucijoms; 5) reikšmingos pripažintinos ir įrašo darymo priežastys – pokalbis buvo įrašytas aiškinantis atsakovės atliktus tikėtinais neteisėtais veiksmais (Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. lapkričio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-660-330/2023). Vienoje iš bylų Vilniaus apygardos teismas motyvavo slapta ieškovo namuose (įrašą darė pats ieškovas, neinformavęs atsakovo) padaryto įrašo leistinumą tuo, kad: 1) jame nėra užfiksuota jokių asmenų asmeninio gyvenimo aplinkybių; 2) įrašė užfiksuoti pasisakymai yra iš esmės aiškiai suprantami, išklaudus jų, aišku, kokioje situacijoje įrašai padaryti, apie ką juose kalbama (Vilniaus apygardos teismo 2022 m. lapkričio 24 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-1012-614/2022). Kaip matyti, iš esmės teismų įvardijami kriterijai neperžengia įrodymų leistinumą esmės (susitelkiama į įrodymo gavimo būdą bei aplinkybes), atsižvelgiama į kasacinio teismo praktikoje minėtus

kriterijus. Visgi, tokiose bylose ryškėja kita problema – motyvavimo, kodėl vieni kriterijai yra laikytini svarbesniais už kitus, trūkumas (pvz., kodėl yra nuvertinama įrašų darymo slapta aplinkybė).

Kita vertus, analizuojant žemesnių instancijų teismų sprendimus matyti, kad teismai susiduria su sunkumais nustatant kriterijus, sprendžiant neteisėtai gauto įrodymo leistinumą klausimą. Vienoje byloje teismas įrašą pripažino neleistinu įrodymu, nurodydamas tokius motyvus: 1) byloje nepateikta duomenų ir ieškovas nepagrindė, ar asmuo, su kuriuo pokalbis buvo įrašinėjamas, davė sutikimą garso įrašo atlikimui; 2) iš pateikto garso įrašo nėra įmanoma nustatyti (identifikuoti), ar vienas iš pokalbyje dalyvaujančių asmenų iš tiesų yra nurodytas asmuo; 3) pateiktas garso įrašas yra neinformatyvus; 4) pateikiamame garso įrašė pokalbis vyksta rusų kalba (Vilniaus apygardos teismo 2023 m. spalio 24 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2A-1736-864/2023). Šioje byloje labiausiai kritikuotinas teismo nurodytas kriterijus – įrašo informatyvumas. Šis kriterijus priskirtinas įrodymų sąsajumui bei reikšmingumui, t. y. vertinant, ar įrodymas (įrašas) patvirtina arba paneigia turinčias reikšmės bylai aplinkybes (CPK 180 str.), tačiau ne leistinumą vertinimui. Kartu, nors įstatymas įrodymams kelia valstybinės kalbos reikalavimą (CPK 11 str. 1 d., 113 str. 3 d.), tokio reikalavimo nereikėtų tapatinti sprendžiant įrodymo gavimo teisėtumo klausimą ir reikėtų laikyti atskiru pagrindu atsisakyti priimti tokį įrodymą (prieš tai pateikęs šaliai galimybę pateikti oficialų vertimą į lietuvių k.).

Kitoje Vilniaus apygardos teismo nagrinėtoje byloje ieškovas į bylą pateikė garso ir vaizdo įrašą, kurių leistinumą atsakovas ginčijo, teigdamas, kad įrašai, kuriuose užfiksuotas šalių ginčas notarės biure, padarytas asmeniui (atsakovui ir kitiems patalpoje esantiems asmenims) nežinant, užduodant provokuojančius klausimus, todėl negali būti laikomi leistiniais įrodymais. Vilniaus apygardos teismas, kaip apeliacinės instancijos teismas, palaikė pirmosios instancijos teismo poziciją, įrodymų leistinumą nepaneigė ir rėmėsi įrašais kaip įrodymais. Vilniaus apygardos teismas, nurodydamas motyvus, kodėl įrašai laikytini leistiniais įrodymais, nurodė šias aplinkybes: 1) atsakovas ginčo nagrinėjimo metu neneigė aplinkybės, kad vaizdo (garso) įrašė užfiksuotas šalių ginčas notarės biure iš tiesų buvo; 2) pirmosios instancijos teismas, vertindamas įrašus, nesuteikė jiems aukštesnės įrodomosios galios; 3) pirmosios instancijos teismas įrašus vertino atsižvelgdamas, kad juose nėra užfiksuotas visas tarp šalių kilęs ginčas, o tik tam tikra jo dalis (fragmentas); 4) pateiktas įrašas patvirtina ieškovo nurodytas aplinkybes; 5) vertinant įrašą kitų byloje esančių įrodymų kontekste matyti, kad įrašė užfiksuotos aplinkybės sutampa su liudytojų paaiškinimais. Galiausiai, teismas, atsižvelgęs į šias aplinkybes, konstatavo, kad „byloje

pateiktas įrašas, vertintinas visų kitų byloje esančių įrodymų kontekste, neprieštarauja bylos medžiagai ir nesudaro pagrindo kitokiam faktinių aplinkybių vertinimui“ (Vilniaus apygardos teismo 2022 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1979-864/2022). Paradoksalu, tačiau nė viena iš šių penkių teismo nurodytų aplinkybių nelaikytina kaip lemianti įrodymo leistinumą ir, galima sakyti, kad nei *de facto*, nei *de jure* nurodant tokius motyvus teismas šioje byloje įrašų, kaip įrodinėjimo priemonių, leistinumą klausimo nesprenždė. Analizuojant teismo motyvus (įrašų lyginimą su kitais byloje esančiais įrodymais, įrašė užfiksuotų aplinkybių reikšmingumo vertinimą) matyti, kad teismas iš esmės „prašoko“ įrodymų leistinumą klausimo išsprendimą ir iš karto analizavo, kaip šie įrašai, kaip įrodymai, buvo vertinami, t. y. sprendė, ar teismas nepadarė klaidos, atlikdamas įrodymų vertinimą, tačiau neanalizavo proceso šalies elgesio renkant įrodymus (įrašus) ir tokio įrašo padarymo aplinkybių. Tuo tarpu atsakovas ginčijo būtent įrodymų leistinumą, t. y. teigė, jog šie įrašai apskirtai negali būti laikomi įrodymais, dėl ko įrašų, kaip įrodymų, vertinimo klausimas apskirtai galėjo būti neaktualus, šių įrašų nelaikant teisėtomis įrodinėjimo priemonėmis. Ypač abejonių kelia ir pirmieji du teismo nurodyti kriterijai – itin kritiškai vertintinas argumentas, jog įrodymas yra leistinas dėl to, kad kita šalis neginčijo įrašė užfiksuotų aplinkybių. Toks kriterijus nei patvirtina, nei paneigia įrodinėjimo priemonės leistinumą, nes įrodymu patvirtinančiomis faktinėmis aplinkybėmis yra sprendžiama ginčo esmė, tačiau ne tokio įrodymo leistinumą klausimas. Kitaip tariant, net jeigu įrašė yra užfiksuotos aplinkybės, kurių šalis neginčia ar kurios yra patvirtintos kitais įrodymais, tačiau pats įrašas yra gautas pažeidžiant įstatymus, jis negali būti laikomas įrodymu, turi būti pripažintinas neleistinu ir juo negalima vadovautis, remiantis CPK 177 straipsnio 2 dalimi. Antrasis teismo įvardintas kriterijus yra aukštesnės įrodomosios galios įrašui (ne)suteikimas – nors tai irgi susiję su įrodymų vertinimu, o ne leistinumu, tačiau kartu apskirtai kyla klausimas, ar teismas šiuo atveju laikosi pozicijos, jei įrašams būtų suteikta aukštesnė įrodomoji galia, taisant žemesnės instancijos padarytą klaidą, tokie įrodymai turėtų būti pripažįstami neleistiniais. Visgi, tokį kriterijų priskirti įrodymų leistinumą vertinimui būtų klaidinga, kadangi tokia klaida turi būti laikoma padaryta įrodymų vertinimo procese (atlikto teismo), tačiau įtakos įrodymo leistinumui (šalies įrodymo rinkimo procesui) negali turėti, o ir apskirtai apie įrašų aukštesnę įrodomąją galią, šiems nesant oficialiems įrodymams, pagrindo kalbėti nėra. Galiausiai, teismas nieko nepasisakė dėl atsakovo argumentų, kad įrašai padaryti slapta (kitiems asmenims nežinant) ir užduodant provokuojančius klausimus. Šie kriterijai, kaip nurodyta anksčiau, yra įvardinti ir kasacinio teismo praktikoje sprendžiant įrodymų leistinumą klausimus, tad net teismui nurodant savo nuožiūra išskirtinas aplinkybes (ką daryti galima, tačiau tai reikia

daryti tikslingai), kodėl įrodymai, teismo nuomone, pripažinti leistiniais, į šiuos du kriterijus privalėjo atsižvelgti ir nurodyti motyvus, kodėl jie nepaneigia įrašų leistinumo.

Taip pat atkreiptinas dėmesys ne tik į kriterijų nustatymo ir vertinimo problematiką, tačiau ir į kitus svarbius procesinius klausimus, su kuriais susiduria būtent apeliacinių instancijų teismai. Vienas tokių – įrašų, kaip naujų įrodymų, pateikimas apeliacinės instancijos teismui. Paskutiniuoju metu praktikoje matyti atvejų, kuomet apeliacinės instancijos teismai atsisakė priimti įrašus, pateiktus kaip naujus įrodymus, ne dėl CPK 314 straipsnyje (įtvirtinančio bendrą draudimą pateikti naujus įrodymus apeliacinės instancijos teismuose) nurodytų, tačiau kitų aplinkybių. Vienoje bylų teismas nurodė, kad „atsakovo pateikti garso įrašai, nesant galimybės nustatyti šių įrodymų leistinumo ir autentiškumo, taip pat nėra priimami į bylą“ (Vilniaus apygardos teismo 2022 m. liepos 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1798-1012/2022), kitoje – „apeliacinės instancijos teismas garso įrašą, kaip įrodymą, atmeta dėl jo nepatikimumo. Nagrinėjant bylą rašytinio proceso tvarka, šalims neduodant paaiškinimų žodžiu, nėra galimybių nustatyti garso įrašo padarymo aplinkybių“ (Vilniaus apygardos teismo 2024 m. rugsėjo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-2052-580/2024). Visgi, tokia teismų pozicija kritikuotina – nedarant išimties vaizdo ir garso įrašams pirmiausia apeliacinės instancijos teismas, kaip įprasta, turėtų spręsti dėl pagrindo priimti naujus įrodymus apeliacinėje instancijoje, t. y. aiškintis, ar šie galėjo būti pateikti pirmosios instancijos teisme (CPK 314 str.). Tai minėtų bylų atveju nebuvo daryta. Toliau, nesant kliūčių priimti naujus įrodymus, teismas turi įstatyme suteiktas galimybes spręsti tokių įrodymų leistinumo klausimą – apeliacinės instancijos teismas gali organizuoti žodinį teismo posėdį (CPK 322 str., 336 str. 1 d.), taip pat prašyti šalis pateikti papildomus rašytinius paaiškinimus (CPK 160 str. 1 d. 3 p.). Taigi, tokia teismų praktika neatitinka proceso taisyklių ir viliamasi, kad ji toliau nesiplėtos.

Apibendrinus tiek Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, tiek žemesnių instancijų jurisprudenciją matyti, kad yra susiduriama su trimis pagrindinėmis problemomis. Pirmą, kai kurie teismų įvardijami kriterijai įrodymų teisėtumui nuspręsti yra nesusiję su įrodymų leistinumu. Antra, ginčo šalys negali iš anksto žinoti, kokius kriterijus teismas vertins spręsdamas įrodymo, gauto pažeidžiant įstatymus, klausimą. Trečia, kriterijai įrodymų teisėtumui nuspręsti konkrečiu atveju yra pasirenkami selektyviai ir galimybės nustatyti, kuris kriterijus yra lemiamas, nėra. Tai proceso dalyviams sukelia teisinį netikrumą, o ir tokio pobūdžio įrodymų vertinimas konkrečiu atveju tampa loterija.

Atsižvelgiant į išsakytą kritiką, ieškotina ir situacijos sprendimo būdų. Viena vertus, kad ir kokia praktika yra susiformavusi Lietuvos teismuose, galima ieškoti vienijančių kriterijų, tinkamų spręsti įrodymo teisėtumo klausimą (pvz., įrašo padarymo vieta, laikas ir

kt., – minėtieji aukščiau). Visgi, tokiu būdu daugiau būtų išsprendžiama tik dviejų įrodinėjimo priemonių – garso įrašo ir vaizdo įrašo – leistinumą nustatymo problema. Kaip toliau aprašoma šiame magistriniame darbe, panašios problemos liečia ir kitų elektroninių įrodymų vertinimą, o taip pat reikia nepamiršti, jog teisėtumo reikalavimas yra keliamas ir kitoms įrodinėjimo priemonėms. Tad atsižvelgiant į atskirų įrodinėjimo priemonių specifiką, atskirus CPK pakeitimus įtvirtinti nėra tikslinga. Dėl to kaip optimalų šioje situacijoje sprendimo būdą galima rasti 2020 m. Europos teisės instituto bei Tarptautinės privatinės teisės unifikavimo instituto parengtose pavyzdinėse Europos civilinio proceso taisyklėse (angl. *ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure*) (toliau – ELI/UNIDROIT taisyklės). Šių taisyklių 90 straipsnis būtent ir kalba apie neteisėtu būdu gautų įrodymų leistinumą. Kaip vieną iš galimų situacijos sprendimo būdų pasitelkiant ELI/UNIDROIT taisyklės nurodo ir J. Bartkus (Bartkus, 2024, p. 229). Atsižvelgiant į tai, formuojamas siūlymas įstatymų leidėjui keisti Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą, papildant 177 straipsnį 6 dalimi, šią išdėstant taip: „Įrodymai, gauti pažeidžiant įstatymus, yra laikytini neleistiniais. Išimtiniais atvejais teismas gali priimti neteisėtai gautus įrodymus, jeigu tai yra vienintelis būdas nustatyti faktines aplinkybes. Spręsdamas dėl tokių įrodymų priėmimo, teismas turi atsižvelgti į abiejų šalių ar trečiųjų asmenų elgesį bei pažeidimo sunkumą.“ Tokiu pakeitimu būtų aiškiai įtvirtinta taisyklė, kad įrodymams yra keliamas jų teisėtumo reikalavimas ir neteisėtu būdu gauti įrodymai turi būti neleistini. Tuomet, esant pagrindui spręsti dėl tokio įrodymo leistinumą, teismui reikėtų įvertinti tris nurodytus kriterijus. Ir nors tai nėra idealus sprendimo būdas – numatyti kriterijai taip pat palieka erdvės subjektyviam vertinimui, visgi aiški taisyklė dėl draudimo įrodymus gauti neteisėtai, siauras kriterijų sąrašas vertinant įrodymų teisėtumą, yra žingsnis, šiai problemai įnešantis aiškumo.

2.2. Elektroninių įrodymų leistinumą vertinimas

CPK tiesiogiai elektroniniai įrodymai nėra reglamentuojami. Nepaisant to, šiuo metu galiojančioje CPK redakcijoje yra įtvirtintas nebaigtinis įrodinėjimo priemonių sąrašas (CPK 177 str. 2 d. – „ir kitos įrodinėjimo priemonės“), taigi, elektroniniai įrodymai, neapsiribojant konkrečiomis įrodinėjimo priemonėmis, yra galimi ir leistini Lietuvos civiliniame procese. Kaip minėta, ankstesnėje potėmėje apžvelgus vaizdo ir garso įrašų, kaip vienų iš elektroninių įrodinėjimo priemonių, leistinumą problematiką, šioje dalyje didžiausias dėmesys skiriamas kitiems populiariems elektroniniams įrodymams – el. laiškam, SMS žinutėms, susirašinėjimams programėlėse, skaitmeninės sutartys ir kt.

Galimą elektroninių įrodymų apibrėžimą bei tokių įrodinėjimo priemonių pavyzdinį sąrašą pateikia rekomendacinio pobūdžio (vadinamieji „soft law“) šaltiniai. Europos Tarybos ministrų komitetas 2019 m. sausio 30 d. priėmė gaires dėl elektroninių įrodymų civilinėse ir administracinėse bylose (angl. *Electronic Evidence in Civil and Administrative Proceedings*) (toliau – Gairės dėl elektroninių įrodymų), siekiant suteikti praktinį įrankį valstybių narių teismams ir bylininkams, palengvinantį iššūkių, su kuriais susiduriama sprendžiant įvairius su elektroniniais įrodymais susijusius klausimus civiliniame ir administraciniame procesuose, sprendimą. Šiomis gairėmis vadovaujasi ir Lietuvos teismai (pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-79-781/2021). Gairėse pateiktas elektroninių įrodymų apibrėžimas: „Gairėse vartojama plati elektroninių įrodymų (taip pat žinomų kaip „skaitmeniniai įrodymai“) apibrėžtis. Jie gali būti tekstiniai, vaizdo, fotografijų ar garso įrašų pavidalo. Duomenys gali kilti iš įvairių laikmenų ar prieigos metodų, tokių kaip mobilieji telefonai, interneto svetainės, transporto priemonių kompiuteriai ar GPS registratoriai, įskaitant duomenis, saugomus erdvėje, kuri nėra tiesiogiai proceso šalies kontroliuojama. Elektroniniai pranešimai (el. laiškai) yra tipiškas elektroninių įrodymų pavyzdys, nes jie gaunami iš elektroninio įrenginio (kompiuterio ar panašaus įrenginio) ir juose yra svarbūs metaduomenys“ (Gairės dėl elektroninių įrodymų, 2019, p. 15). Gairėse dėl elektroninių įrodymų išimtinių bendro pobūdžio taisyklių dėl įrodymų leistinumą nenurodyta, tačiau siūloma, kad elektroniniai įrodymai turėtų būti vertinami taip pat kaip ir kitų rūšių įrodymai, ypač dėl jų priimtumo, autentiškumo, tikslumo ir vientisumo (Gairės dėl elektroninių įrodymų, 2019, p. 7). Kitas aktualus šaltinis – jau minėtos ELI/UNIDROIT taisyklės. ELI/UNIDROIT taisyklių 111 straipsnio 2 dalyje, be kita ko, numatytas ir pavyzdinių įrodinėjimo priemonių elektronine forma sąrašas: „Dokumentas – tai bet kas, kur yra įrašyta ar saugoma informacija bet kokia forma, įskaitant, bet neapsiribojant, popierinę ar elektroninę formą. Informacija gali būti įrašyta raštu, nuotraukose, brėžiniuose, programose, balso pranešimuose ar elektroniniais duomenimis, įskaitant el. laiškus, socialinės medijos įrašus, tekstinius ar momentinius pranešimus, metaduomenis ar kitas technologines priemones. Ji gali būti saugoma elektroniniu būdu, įskaitant, bet neapsiribojant, kompiuteriuose, nešiojamuosiuose elektroniniuose įrenginiuose, debesijos sistemose ar kitose duomenų saugojimo laikmenose“. Būtent tokie elektroniniai įrodymai – elektroniniai laiškai, nuotraukos, susirašinėjimai SMS žinutėmis ar socialinių tinklų programėlėse („Messenger“, „Viber“ ir kt.), skaitmeninės sutartys (sudarytos tik elektroniniu formatu) – dažnai naudojami ir Lietuvos civiliniame procese. Atitinkamai, apžvelgtina ir tokių įrodymų teisėtumo (leistinumo) problematika.

Atsižvelgiant į elektroninių įrodymų prigimtį – elektroninius įrodymus lengva pakeisti, jais manipuliuoti, suklastoti, ištrinti ar modifikuoti – jų priimtinumui ir leistinumui turi būti skiriamas didesnis dėmesys, ypač esant sparčiai technologijų pažangai. Priešingu atveju gresia rizika, jog byloje bus remiamasi neteisėtai gautu įrodymu, dėl ko rezultate gali būti priimtas neteisėtas ir nepagrįstas teismo sprendimas, sprendime gali būti nustatyti *de facto* neteisingi juridiniai faktai o tai, be abejo, daryti neigiamą įtaką tiek tolimesniems ginčo šalių teisiniams santykiams (pavyzdžiui, šalims sprendžiant kitus tarpusavio ginčus teisme), tiek tokio sprendimo vykdymui. Dėl to byloje dalyvaujantys asmenys turi būti aktyvūs, rūpestingi, naudotis įstatymo suteikta galimybe ginčyti įrodymų teisėtumą (CPK 177 str. 2 d.), teikti paaiškinimus (CPK 42 str. 1 d.), esant poreikiui prašyti skirti ekspertizę elektroninio įrodymo autentiškumui nustatyti (CPK 212 str. 1 d.) ir naudotis kitomis įstatymo suteiktomis procesinėmis teisėmis.

Sprendžiant elektroninių įrodinėjimo priemonių leistinumą, turi būti atsižvelgiama tiek į bendrąsias įrodymų leistinumą taisykles (taip pat taikytina ir minėta praktika dėl garso ir vaizdo įrašų leistinumą), tiek į tokių įrodinėjimo priemonių specifiką. Kaip ir Lietuvoje, taip ir daugelyje kitų Europos Sąjungos valstybių nėra griežtų taisyklių, reglamentuojančių elektroninių įrodymų vertinimą, tad, vadovaujantis laisvo įrodymų vertinimo principu, teisėjai turi diskreciją spręsti dėl elektroninių įrodymų priimtumo ir leistinumą (Ivanc, 2015 p. 293-294). Kokie kriterijai Lietuvos teismų praktikoje yra keliami elektroniniams įrodymams, vertinant jų leistinumą, yra apžvelgiama toliau.

Pirmas keliamas kriterijus – aplinkybių, kuriomis buvo gauti elektroniniai įrodymai, nurodymas. Vienoje byloje ieškovė (bankrutuojanti bendrovė) įrodinėdama atsakovo neteisėtus veiksmus kaip dubliko priedus pateikė susirašinėjimus elektroniniais laiškais tarp atsakovo ir jo sutuoktinės. Atsakovas teigė, jog nei jis, nei jo sutuoktinė niekam nesuteikė prieigos prie savo elektroninio pašto, šių laiškų turiniu su atsakovu nesidalino, dėl to tokie ieškovo įrodymai yra gauti neteisėtai ir turi būti neleistini. Lietuvos apeliacinis teismas palaikė pirmosios instancijos teismo sprendimą, pripažino pateiktus elektroninius susirašinėjimus neleistiniais, motyvuojant tuo, kad ieškovė nei bylos nagrinėjime pirmosios instancijos teisme metu, nei su apeliaciniu skundu nepateikė įrodymų, kad susirašinėjimas gautas leistinomomis priemonėmis ir įstatymų nustatyta tvarka (Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. rugpjūčio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-467-407/2022). Kitoje byloje atsakovė rašytiniuose paaiškinimuose, reaguodama į ieškovės pateiktus įrodymus, nurodė, kad ieškovės teikiami įrodymai – elektroninis susirašinėjimas – yra atsakovės vidinis susirašinėjimas, kuriuo ieškovė disponuoja tam neturėdama teisinio pagrindo (kartu ir nepatvirtina bylai reikšmingų aplinkybių). Lietuvos apeliacinis teismas elektroninio

susirašinėjimo teisėtumo ir leistinumą klausimo nenagrinėjo, tačiau atsižvelgdamas į šalies argumentą dėl galimai neteisėto įrodymo gavimo, nurodė, jog „net ir sutinkant su apeliante, kad tai yra vidinis jos susirašinėjimas, paties fakto, kad tokie laiškai visgi buvo siunčiami, ji neneigia, tvirtindama, kad taip buvo siekiama įsitikinti, ar turtas turi paklausą, diskutuojama apie potencialius ateities verslo planus“ (Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. kovo 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-127-464/2021). Pastarojoje nutartyje, galima sakyti, teismas pateisino neaiškiomis aplinkybėmis gautą įrodymą, vien todėl, kad paties elektroninio laiško siuntimo fakto oponentai neginčijo. Visgi, sprendžiant neteisėtai gauto įrodymo leistinumą klausimą svarbu aiškintis aplinkybes, kaip toks įrodymas buvo gautas (ką aiškinosi Lietuvos apeliacinis teismas pirmiau minėtoje byloje), nes ne tik padirbtas (sukurtas) įrodymas pripažintinas neteisėtu, tačiau ir jeigu jis gautas įstatymus pažeidžiančiu būdu. Ši byla taip pat puikiai iliustruoja būtinybę ginčo šalims bylinėjimosi metu būti aktyviomis, motyvuotai pateikti argumentus ir įtarimus dėl galimo įrodymų neteisėtumo, kadangi neretai teismai į įrodymų teisėtumą reaguoja pasyviai.

Vienas šios problemos sprendimo būdų – įrodymų teikimo originalia forma laikymasis. Būtent doktrinoje rekomenduojama, kad elektroniniai įrodymai būtų teikiami originalios formos (Gairės dėl elektroninių įrodymų, 2019, p. 18; ELI/UNIDROIT taisyklių 111 straipsnio 3 dalis). Tai neabejotinai palengvina įrodymo teisėtumo patikrinimą, neužvilkina bylos nagrinėjimo (pavyzdžiui, iš karto susipažinus su originaliu formatu kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims, teismui gali net nekilti tokio įrodymo autentiškumo klausimas, netektų atidėti teismo posėdžio dėl papildomų įrodymų pateikimo, siekiant įrodyti elektroninio įrodymo originalumą). Tačiau čia Lietuvos civilinis procesas susiduria su Lietuvos teismų elektroninių paslaugų portalo (toliau – EPP) ribotumu – šiuo metu į bylos medžiagą galima pateikti tik riboto formato ir ribotos apimties duomenis⁴. Šiuo metu negalima pateikti netgi skaičiuoklės formatų⁵ ar elektroninių laiškų originalioje formoje, nors tokios įrodinėjimo priemonės yra itin populiarios. Taigi, galima sakyti, automatiškai yra užprogramuojama elektroninių įrodymų formos keitimo problema. Tokiu atveju įrodymai keičiami į paprasto rašytinio įrodymo formą ar daromos momentinės ekrano kopijos (angl. *screenshot*). Visgi, nepaisant to, jei įrodinėjimo priemonės forma buvo pakeista, sprendžiant įrodymo leistinumą klausimą turi būti atsižvelgiama į originalią

⁴ Šiuo metu leidžiami priedų formatai: Dokumentų formatai: docx, odt, ADOC/ Vektorinės grafikos vaizdų ir teksto formatai: pdf, application/pdf. Taškinės grafikos vaizdų formatai: tif, tiff, jpg, jpeg, jfif, png. Video formatai: avi, mpg, 3gp, 3g2, asf, asx, swx, swf, flv, vob, wmv, mov, rm. Audio formatai: wav, aif, mp3, mid, wma, flac, aac.

⁵ Nors EPP praktinio vadovo skiltyje „Dokumento su priedais kūrimas byloje ir išsiuntimas“ nurodoma, kad skaičiuoklės formatai yra leidžiami, į konkrečios bylos medžiagą kaip priedo tokio formato pateikti negalima – leidžiami formatai nurodyti išnašoje aukščiau.

įrodymo formą, t. y. įrodymo formos pakeitimas neturi daryti įtakos tokio įrodymo leistinumui keliamiems kriterijams. Tokia pozicija palaikoma ir teismų praktikoje, pavyzdžiui, vienu atveju ginčo šalis pakeitė teikiamo įrodymo formą – iš garsinės medžiagos (garso įrašo) į rašytinius duomenis (įrašė užfiksuotas pokalbis pakeistas į rašytinę formą, kreipusis į antstolį faktinių aplinkybių konstatavimui), tačiau tai jo leistinumo bei autentiškumo nepakeičia (Vilniaus apygardos teismo 2022 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1245-1012/2022). Tuo tarpu momentinės ekrano kopijos, kaip įrodinėjimo priemonės, doktrinoje yra kritikuojamos, kadangi jose užfiksuotų duomenų autentiškumą patikrinti yra gan sunku, be to, jas pakankamai lengva modifikuoti (Tran, 2022, p. 201-202). Nepaisant to, Lietuvos teismų praktikoje galima rasti pavyzdžių, kai toks įrodymas buvo pripažintinas teisėtas ir leistinas (pvz., Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. rugpjūčio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-626-912/2024). Atsižvelgiant į kylančią problematiką bei bylos nagrinėjimo apsunkinimą negalint pateikti elektroninio įrodymo jo originalia forma, reikalingas EPP sistemos tobulinimas ir techninio pažangumo didinimas.

Kaip antrą kriterijų galima įvardinti elektroninio įrodymo autentiškumą ir vientisumą. Vienoje byloje atsakovė kėlė klausimą, jog ieškovo į bylą pateiktas įrodymas – reikalavimo perleidimo sutartis – yra fotokopija, redaguota grafinėmis elektroninėmis priemonėmis ar kitais būdais padirbta. Teismas įrodymą pripažino teisėtu ir leistinu įrodymu, nes: 1) yra įskaitomas visas sutarties tekstas, matyti šalių prisiimti įsipareigojimai, jų rekvizitai ir parašai; 2) skenuotų sutarčių pasirašymas apsikeičiant el. paštu yra plačiai taikoma praktika (Vilniaus apygardos teismo 2021 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-745-866/2021). Kitoje byloje buvo keliamas SMS žinučių ir susirašinėjimo „Facebook“ tinkle leistinumo klausimas. Kauno apygardos teismas, kaip apeliacinės instancijos teismas, nurodė, kad teismas, sprendamas dėl elektroninių įrodymų leistinumo turi įsitikinti: 1) ar šiuos įrodymus galima perskaityti; 2) jie nepasikeičia laike; 3) juos galima kopijuoti; 4) galima nustatyti dokumento autorių; 5) gali būti parengti nustatytos formos. Atitinkamai, elektroninius įrodymus nagrinėjamu atveju teismas pripažino leistiniais, remdamasis šiais kriterijais: 1) elektroninius įrodymus (SMS žinutes ir susirašinėjimą „Facebook“ tinkle) galima aiškiai perskaityti; 2) jie yra nukopijuoti laikmenoje ir fiksuoti antstolės faktinių aplinkybių protokole, t. y. parengti nustatytos formos (Kauno apygardos teismo 2018 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-461-658/2018). Kitu atveju Vilniaus apygardos teismas susirašinėjimą „Viber“ programėlėje pripažino neleistinu įrodymu, nes iš pateiktų susirašinėjimo iškarpų negalima nustatyti bei identifikuoti nei žinučių siuntėjo, nei gavėjo, nei jų telefono numerių, iš kurių

buvo siųsti nurodyti pranešimai, t. y. negalima tiksliai identifikuoti žinutėmis susirašinėjusių asmenų (Vilniaus apygardos teismo 2020 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-340-855/2020). Taigi, teismai atsižvelgia į tokių elektroninių įrodymų autentiškumą bei vientisumą – galimybę aiškiai identifikuoti (perskaityti) tokio įrodymo turinį, galimybę identifikuoti asmenis (jei tai – susirašinėjimas), o įrodymo vientisumas yra išsaugotas. Visgi, akivaizdu, jog byloje nepateikiant metaduomenų ar kitų įrodymų, patvirtinančių tokių elektroninių įrodymų autentiškumą, toks teismų vertinimas yra daromas „iš akies“, kartu atsižvelgiant į šalių paaiškinimus ir kitų įrodymų visumą. Tokių įrodymų (elektroninių laiškų, susirašinėjimų programėlėse ir kt.) autentiškumą gali patvirtinti metaduomenys, šalis gali kreiptis į atitinkamus paslaugų tiekėjus duomenų autentiškumui pagrįsti (angl. *trust service*) (Gairės dėl elektroninių įrodymų, 2019, p. 15, 20).

Galiausiai, kaip kriterijus išskirtinas įrodinėjimo priemonės kilmė bei įrodymų saugojimo vieta. Pavyzdžiui, informacija iš buvusio darbuotojo (atsakovo) paskyros elektroninėje duomenų saugykloje „Dropbox.com“ nebuvo pripažinta patikima, nes vartotojas, galintis prieiti prie minėtos paskyros, buvo ne tik darbuotojas, bet ir darbdavys (ieškovas byloje), atitinkamai, informaciją, esančią „Dropbox.com“, bet kas galėjo papildyti arba pakeisti, ar kaip nors kitaip ją nulemti. Toje pačioje byloje kaip leistino įrodymo teismas nepripažino ir momentinės kompiuterio ekrano kopijos, nes šio kilmė yra neaiški, turinys uždengtas ir teksto redagavimo programose dokumentų autoriai galėjo būti pakeisti (Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-226-516/2018).

Taigi, nors grupuoti ir išskirti elektroninių įrodymų leistinumo vertinimo kriterijus, į kuriuos atsižvelgia teismai, galima, visgi, matyti, jog kyla tos pačios problemos, kaip ir nustatant kriterijus vertinant vaizdo bei garso įrašų leistinumą (kriterijų selektyvumas, jų hierarchija ir netikslingumas). Šiuo atveju sprendžiant kitų elektroninių įrodymų (ne vaizdo ir garso įrašų) leistinumo klausimą susiduriama su dar didesniu teismų sprendimų neprognozavimu ir nenusipėjamumu, nes Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, vertinant šių neteisėtai gautų įrodymų leistinumą, nėra tokia gausi kaip vaizdo ir garso įrašų atvejais.

Svarbus klausimas elektroninių įrodymų vertinime yra ne tik jų teisėtumui nustatyti taikomi kriterijai, bet ir įrodinėjimo naštos paskirstymas – kuriai iš šalių tenka įrodinėjimo našta pagrįsti, kad įrodymas yra teisėtas (autentiškas). Dėl šio klausimo buvo pasisakyta ir jau minėtose bylose. Lietuvos apeliacinio teismo nagrinėtoje byloje ieškovė nesutikdama su pirmosios instancijos teismo sprendimu, kad elektroniniai laiškai pripažįstami

neleistinais įrodymais, teigė, jog teismas turėjo imtis papildomų priemonių, kad įsitikintų elektroninio susirašinėjimo leistinumu. Teismas įrodinėjimo naštą skyrė šaliai, pateikusiai šį įrodymą: „pažymėtina, kad elektroninių laiškų turinys ir jų, kaip įrodymų, patikimumas buvo ginčijamas atsakovų procesiniuose dokumentuose, todėl būtent ieškovei teko pareiga pateikti duomenis apie teikiamų įrodymų leistinumą“ (Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. rugpjūčio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-467-407/2022). Tuo tarpu Kauno apygardos teismo nagrinėtoje byloje, atsakovui iškėlus abejones dėl įrodymų (SMS žinučių ir susirašinėjimo „Facebook“ tinkle) autentiškumo, teigiant, kad tokių susirašinėjimų turinys iš dalies ištrintas, pakeistas ir modifikuotas, teismas įrodinėjimo naštą skyrė atsakovui, o ne šaliai, kuri šiuos įrodymus pateikė: „kolegija, siekdama patikrinti šias aplinkybes, atidėjo posėdį ir pasiūlė iki kito posėdžio atsakovui ir jo atstovui pateikti iš socialinio tinklo administratoriaus duomenis apie prisijungimus jo paskyroje (kurios autentiškumo, beje jis ir neginčijo), pateiktų pokalbių dalinius trynimus, koregavimus ir pan. Tačiau jokių įrodymų, patvirtinančių autorystės paneigimą bei įrodymų pokyčius laike, atsakovas kolegijai nepateikė. Todėl kolegija sprendžia, kad šie elektroniniai įrodymai yra tinkama įrodinėjimo priemonė, ir atitinka visus elektroniniams įrodymams būtinus požymius“ (Kauno apygardos teismo 2018 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-461-658/2018). Taigi, esančiai prieštaraujant teismų pozicijai, kyla klausimas, kuriai iš šalių turėtų būti skiriama įrodinėjimo našta įrodyti elektroninio įrodymo autentiškumą?

CPK 184 str. 1 d. numato, kad „Jeigu pareiškama, kad įrodymas yra suklastotas, tai pateikęs šį įrodymą asmuo gali prašyti teismą nelaikyti įrodymo įrodinėjimo priemone ir išspręsti bylą remiantis kitais įrodymais. Jei tokio prašymo nėra, teismas gali įpareigoti pareiškusį apie įrodymo suklastojimą asmenį pateikti suklastojimo įrodymus.“ Taigi, pagal kodeksą įrodinėjimo našta, pareiškus, kad įrodymas yra suklastotas, tenka šaliai, kuri pareiškė, kad toks įrodymas yra suklastotas. Visgi, sprendžiant dėl neteisėtai pateiktų elektroninių įrodymų įrodinėjimo naštos paskirstymo pritartina Lietuvos apeliacinio teismo pozicijai naštą paskirti tai šaliai, kuri pateikė įrodymą, dėl kurio teisėtumo kyla abejonių. Tai seka iš įrodinėjimo naštos instituto esmės – nustatydamas įrodinėjimo pareigos paskirstymą šalims, teismas turi atsižvelgti ne tik į šalių lygiateisiškumo principą, bet ir į tai, kuriai iš jų lengviau įrodyti vienus ar kitus faktus, todėl šaliai, kuriai lengviau šitai padaryti ir turi tekti įrodinėjimo našta (Laužikas et al., 2003, p. 427). Be to, tiek Gairėse dėl elektroninių įrodymų siūloma įrodinėjimo naštą įrodymo teisėtumui įrodyti paskirti šaliai, pateikusiai elektroninį įrodymą, kadangi būtent ši šalis turi didesnes galimybes įrodyti tokio įrodymo autentiškumą, pateikti metaduomenis, kreiptis į atitinkamus paslaugų tiekėjus reikiamiems duomenims gauti ir kt. (Gairės dėl elektroninių įrodymų, 2019, p. 23-

24), tiek teisės doktrinoje (Klich, 2019, p. 211). Dėl šios priežasties, autorės nuomone, CPK šiuo metu įtvirtinta įrodinėjimo naštos taisyklė yra keistina – įrodinėjimo našta įrodyti, kad įrodymas yra gautas teisėtai, perkeliama tai šaliai, kuri tokį įrodymą pateikė. Būtent toks subjektas turi daugiausia įrankių ir galimybių pateikti duomenis, patvirtinančius įrodymo gavimo teisėtumą, originalumą ir vientisumą. Nors ši problema išryškėja kalbant būtent apie elektroninius įrodymus, ši įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklė pritaikytina sprendžiant visų rūšių įrodinėjimo priemonių teisėtumo klausimą. Tai kartu būtų ir viena iš priemonių paskatinti ginčo šalis dažniau kelti įrodymų gavimo teisėtumo klausimą civilinėse bylose – šalys neretai gali neturėti galimybių gauti duomenų, patvirtinančių įrodymų gavimo neteisėtumą, net pasitelkiant įvairius įrodymų gavimo būdus, pavyzdžiui, prašant teismo išreikalauti įrodymus (CPK 199 str.). Siekiant, kad šia įrodinėjimo naštos paskirstymo taisykle nebūtų piktnaudžiaujama, pareigą įrodyti, kad įrodymas yra gautas teisėtai, šalis, pateikusi įrodymą, turėtų tik tuomet, kai oponentai tokią abejonę dėl įrodymo neteisėtumo iškėlė motyvuotai. Atsižvelgiant į tai, siūloma pakeisti CPK 184 straipsnio 1 dalį, šią išdėstant taip (siūlomi pakeitimai yra paryškinti): „Jeigu **motyvuotai** pareiškiamą, kad įrodymas yra suklastotas (**redaguotas, modifikuotas ar jo autentiškumas kitaip pažeistas**), tai pateikęs šį įrodymą asmuo gali prašyti teismą nelaikyti įrodymo įrodinėjimo priemone ir išspręsti bylą remiantis kitais įrodymais. Jei tokio prašymo nėra, **šaliai, pateikusiai šį įrodymą, tenka pareiga įrodyti, kad įrodymas yra autentiškas**. Tokiam pareiškimui patikrinti teismas taip pat gali skirti ekspertizę arba išreikalauti kitokius įrodymus“. Siūlomu pakeitimu būtų aiškiai paskirstyta įrodinėjimo našta, sprendžiant įrodinėjimo priemonių teisėtumo, įskaitant elektroninių įrodymų, autentiškumo ir galimo suklastojimo klausimą.

2.3. Įrodinėjimo priemonių ateitis – dirbtinio intelekto įtaka įrodymų teisėtumo vertinimui

Dirbtinio intelekto įtaka civiliniam procesui neaplenkia nei įrodymų instituto, nei Lietuvos civilinio proceso. Visai neseniai Lietuvos Aukščiausiajame Teisme buvo išnagrinėta civilinė byla pagal kasacinį skundą, kuriame buvo nurodyta net dešimt neegzistuojančių kasacinio teismo nutarčių ir juose neva pateiktų išaiškinimų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. kovo 6 d. atskiroji nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-40-381/2025). Abejonių, jog toks kasacinis skundas buvo parašytas pasitelkiant dirbtinio intelekto programą („ChatGPT“, „Microsoft Copilot“ ar kt.), nėra. Ir nors teisės aiškinimui pasitelktos nutartys nelaikytinos įrodinėjimo priemonėmis, dėl ko šiuo atveju apie įrodymų

leistinumą kalbėti pagrindo nėra, tačiau tai puikiai iliustruoja, kad tiek teismams, tiek byloje dalyvaujantiems asmenims reikia vis atidžiau įvertinti byloje esančius įrodymus, kadangi šie gali būti dirbtinio intelekto vaisiais.

Kaip didžiausią įtaką įrodinėjimo leistinumui daranti dirbtinio intelekto technologija skiriama išmanioji vaizdo klastotė (angl. *deepfake*). Ši technologija leidžia manipuliuoti turiniu (jį įtikinamai redaguoti) arba sukurti labai tikrovišką turinį (nuotraukas, vaizdus ar garso įrašus), imituojantį žmogų, jo elgesį, veiksmus. Atliktas tyrimas parodė, kad dauguma žmonių išmaniųjų vaizdo klastočių neatpažįsta, o net ir pateiktos instrukcijos (nurodymai), padedantys identifikuoti „deepfake“, atpažinimo tikimybės nedidina. Be to, asmenys labiau linksta išmaniąsias vaizdo klastotes laikyti tikrais įrašais (o ne atvirkščiai) ir pervertina savo gebėjimus, sprendžiant dėl tokių įrašų autentiškumo (Köbis *et al.*, 2021). Taigi, iššūkį identifikuoti pasitelktą išmaniąją vaizdo klastotę turi tiek teisėjai, tiek kiti ginčo dalyviai. Neretai „Deepfake“ technologija yra pasitelkiama šeimos bylose. Viena ryškiausių tokių bylos pavyzdžių nuskambėjo Jungtinėje Karalystėje. Vykstant santuokos nutraukimo bylai, moteris, siekdama prisiteisti, jog vaiko globa (Lietuvos teisinėje sistemoje – gyvenamosios vaiko vietos nustatymo atitikmuo) būtų nustatyta su ja, pateikė garso įrašą, kuriame buvo užfiksuotas agresyviai besielgiantis sutuoktinis. Visgi, bylos nagrinėjimo metu paaiškėjo, kad garso įrašas suklastotas – pati moteris, pasitelkdama viešai prieinama programine įranga ir internete esančia mokymo medžiaga, šį įrašą sukūrė. Įrašo autentiškumui nustatyti byloje buvo paskirta ekspertizė, o klastotę atskleisti padėjo metaduomenys (Courts and lawyers struggle with..., 2020). Taigi, didėjant dirbtinio intelekto įtakai įrodymų gavimo, rinkimo procese, tokius įrodymus sunkiai atpažįstant, yra svarbu tiek teismui, tiek byloje dalyvaujantiems asmenims daugiau dėmesio skirti įsitikinti įrodymų autentiškumu, o kilus abejonėms dėl to – šią problemą iškelti bylinėjimosi metu, ir esant poreikiui, skirti ekspertizę įrodymo autentiškumui nustatyti. Dėl to ryškėja ir svarba ateityje skirti dėmesio bei išteklių mokymams (tiek teisėjams, tiek advokatams), orientuotus būtent į dirbtinio intelekto įtaką įrodinėjimo procesui.

Kita vertus, dirbtinis intelektas suteikia ir pozityvių pokyčių – dirbtinis intelektas gali leisti gauti įrodymus, kurių be šio instrumento gauti būtų neįmanoma. Kanadoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose yra bylų, kur kaip įrodinėjimo priemonė buvo pasitelkiami išmaniojo laikrodžio sugeneruoti duomenys. Pavyzdžiui, siekiant įrodyti, kaip po nelaimingo atsitikimo pasikeitė ieškovo gyvenimo būdas ir veikla, ieškovo atstovai kaip įrodymą asmens sveikatos sužalojimo byloje panaudojo išmaniojo laikrodžio „FitBit“ užfiksuotus ir išanalizuotus ieškovo fizinio aktyvumo duomenis (Sokolova, 2023, p. 170).

„Meta“ 2022 m. sukūrė dirbtinio intelekto įrankį, gebantį konstruoti sakinius iš smegenų signalų be neurochirurginės intervencijos, kurio tikslumas siekia iki 73 procentų. Technologijoms tobulėjant toliau, keliama idėja, jog tokį įrankį bus galima naudoti, pavyzdžiui, liudytojų, kurių smegenų veikla yra pažeista, apklausoje (Sokolova, 2023, p. 171). Taigi, dirbtinio intelekto raida bei įtaka turi ir teigiamų aspektų įrodinėjimo proceso vystymuisi, tačiau, atsižvelgiant į tokių įrodinėjimo priemonių kilmės riziką, jas reikia vertinti kritiškai.

Kaip matyti, dirbtinis intelektas vis dažniau atlieka reikšmingą vaidmenį įrodymų rinkimo procese. Ar dėl to yra poreikis keisti įrodymų leistinumą reglamentavimą Lietuvoje? Šiuo metu apie reglamentavimo pokyčius kalbėti sudėtinga, ypač esant skurdžiai Lietuvos teismų patirčiai šiuo klausimu. Be to, esančios civilinio proceso taisyklės pritaikytinos ir įrodymams, gautiems pasitelkus dirbtinį intelektą, tad imtis bereikalingų reglamentavimo pokyčių nėra tikslinga. Visgi, galima numatyti, kad praktikoje bus susiduriama su keliomis pagrindinėmis problemomis. Pirma, vertinant, kiek teikiamas įrodymas yra paveiktas dirbtinio intelekto, sprendžiant ar jis gali būti pripažįstamas tinkama įrodinėjimo priemone. Jeigu šiuo metu vertinant, pavyzdžiui, įrašų leistinumą daugiausia dėmesio skiriama asmens į privataus gyvenimo apsaugos pažeidimą proporcingumui nustatyti, tai vertinant įrodymus, paveiktus dirbtinio intelekto, tikėtina, kad daugiausia dėmesio bus skiriama nustatant, kiek tokie įrodymai buvo paveikti dirbtinio intelekto – ar jie išimtinai buvo sukurti tik pasitelkus technologijas, ar buvo tik modifikuoti, jei taip, kokia apimtimi. Tai, be abejo, suteikia daug erdvės subjektyvumui. Antra, tokių įrodymų autentiškumo ir patikimumo įvertinimui kyla specialių žinių poreikis. Nei teisėjas, nei byloje dalyvaujantys asmenys žinių nustatyti, kokia dirbtinio intelekto įtaka įrodymui buvo padaryta – neturi. Atitinkamai, tam nustatyti gali būti skiriama ekspertizė (CPK 212 str. 1 d.), kas kartu didina bylinėjimosi tiek finansinius, tiek laiko kaštus. Taigi, ateityje skiriamas bylinėjimosi laikas dėl įrodymų leistinumą gali tik didėti. Galiausiai, svarbus ir įrodinėjimo naštos paskirstymo klausimas. Kaip ir kitų įrodymų atveju, taip ir įrodymams, kurie, įtariama, buvo paveikti dirbtinio intelekto ir siekiant nustatyti tokių įrodymų autentiškumą, siūloma įrodinėjimo našta skirti šaliai, pateikusiai tokį įrodymą. Tai geriausiai užtikrintų proceso efektyvumo, lygiateisiškumo principų įgyvendinimą, kadangi būtent tokia šalis turi turėti prieigą prie autentiškumą patvirtinančių duomenų.

3. NETEISĖTAI SURINKTŲ ĮRODYMŲ LEISTINUMO SANTYKIS SU ĮVAIRIOMIS TEISINĖMIS VERTYBĖMIS

Išanalizavus problemas, kurios kyla neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą vertinant Lietuvos teismų praktikoje bei kurios yra pabrėžiamos teisės doktrinoje, į neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą problematiką pažvelgtina ir konceptualiai. Tai yra svarbu, kadangi valstybės pasirinkimas kelti vienokius ar kitokius reikalavimus civilinio proceso dalyviams turi būti nuoseklus, rezonuoti su kitais proceso principais, taisyklėmis, o vertybių apsauga turi būti sistemiška. Be to, atskleidimas, kaip kiti civilinio proceso principai ar vertybių apsauga gali daryti įtaką teismo pasirinkimui vertinti neteisėtai surinktus įrodymus, padeda suvokti ir teismų sprendimų motyvaciją dėl tokių įrodymų leistinumą. Dėl to toliau šioje magistro darbo dalyje yra apžvelgiamas neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą santykis su 1) asmens privataus gyvenimo apsauga, kaip fundamentalia vertybe, kurios apsaugai reikalavimai keliama nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose; 2) materialiosios tiesos nustatymo tikslu civiliniame procese, kaip teismo tikslą (pareigą) išsiaiškinti bylai reikšmingas aplinkybės; 3) laisvo įrodymo vertinimo principu, kaip lemiančio subjektyvumo, vertinant neteisėtai gautų įrodymų leistinumą, problematiką.

Apskirtai, tai, kad sprendžiant neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą klausimą, teisės ir vertybių konfliktas yra itin ryškus, iliustratyviai apibūdina Belgijos praktika. Belgijos aukščiausiasis teismas, sprenddamas įrodymų teisėtumo klausimus, sukūrė⁶ doktriną, kurią pavadino Antigonės vardu⁷ (Court of Cassation rules on..., 2021), taip pabrėžiant, kad įrodymų, gautų neteisėtai, leistinumą klausimas neatsiejamai yra susijęs su kitomis teisinėmis vertybėmis ir principais.

3.1. Neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą ir asmens privataus gyvenimo apsauga

Kaip matyti tiek iš teismų praktikos, tiek teisės doktrinos, ryškiausias konfliktas vertinant neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą kyla su prigimtinė žmogaus teise – teise į privatumą (privatų gyvenimą), kuomet yra vertinama, ar įrodymai yra gauti, surinkti pažeidžiant asmens teisę į privatumą.

⁶ Ši doktrina randama tik Belgijos teismų jurisprudencijoje ir teisės doktrinoje.

⁷ Šis pavadinimas kildinamas iš Sofoklio dramos „Antigonė“, kurios viena iš pagrindinių temų – nustatytų formalių įstatymų ir moralinių principų priešprieša. Antigonės brolis Polineikas buvo laikomas išdaviku, dėl ko, šiam žuvus valdovas Kreontas uždraudė jį palaidoti. Antigonė, nesilaikydama valdovo įsakymo, jį laikydama amoralium ir prieštaraujančiu dievų įstatymams, palaidojo Polineiką.

Tarptautiniu lygmeniu ši teisė yra saugoma reikšmingiausiuose žmogaus teises ginančiuose teisės aktuose – tiek 1948 m. paskelbtoje Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, kurios 12 straipsnis numato, kad „niekas neturi patirti savavališko kišimosi į jo privatumą, šeimos gyvenimą, buitį ar susirašinėjimą arba kėsintis į jo garbę ir reputaciją. Kiekvienas turi teisę į įstatymo apsaugą nuo tokio kišimosi arba kėsintis“, tiek Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, kurios 8 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad „kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiama jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas“. Nacionaliniu lygmeniu žmogaus teisę į privatumą saugo Konstitucijos 22 straipsnis. Kaip yra išaiškinęs Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) savo jurisprudencijoje, šiame straipsnyje įtvirtinta teisė apima privatų, šeimos ir namų gyvenimą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, garbę ir reputaciją, asmeninių faktų slaptumą, draudimą skelbti gautą ar surinktą konfidencialią informaciją ir kt. Savavališkai ir neteisėtai kišantis į žmogaus privatų gyvenimą kartu yra kėsinamasi į jo garbę bei orumą (Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas). Nepaisant to, žmogaus teisė į privatumą nėra absoliuti. Riboti konstitucinę žmogaus teisę į privatumą galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas). Taigi, teisei į privatumą yra suteikiama didelė reikšmė bei apsauga tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu, o riboti asmens teisę į privatumą galima tik išimtiniais atvejais.

Visgi, kaip matyti iš šio darbo 2 dalyje pateiktų Lietuvos teismų praktikos pavyzdžių, teismai neretai yra linkę pateisinti neteisėtu būdu gautų įrodymų leistinumą, nepaisant to, kad tokie įrodymai būna gauti esant kito asmens privačioje nuosavybėje (pvz., namuose), slepiant įrodymo rinkimo faktą (pvz., garso įrašo darymą), dalyvaujant tretiesiems asmenims (ne teisinio santykio – ginčo – dalyviams), atskleidžiant privatų asmenų susirašinėjimą, kurio gavimo aplinkybės gali būti neatskleistos, ir kt. Išvadą, jog teismai pernelyg liberaliai vertina neteisėtai gautų įrodymų leistinumą ir pernelyg siauriai aiškina teisės į privataus gyvenimo apimtį, galima daryti iš toliau nurodytų argumentų.

Pirma, teismų praktikoje privataus ginčo, kuris nėra laikomas privataus gyvenimo dalimi, samprata yra itin išplėsta. Tiek kasacinio teismo praktikoje, tiek žemesnių instancijų teismų sprendimuose dažnai sutinkamas argumentas, vertinant įrodymų leistinumą, yra tas, jog „dviejų privačių asmenų civilinio ginčo aplinkybės nelaikytinos šių asmenų privataus

gyvenimo aplinkybėmis“. Pirmą kartą tokį argumentą Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, sprenddamas garso įrašo leistinumo klausimą, nurodė 2006 m. nagrinėtoje byloje, prioretizuodamas teisiškai reikšmingų aplinkybių nustatymą, o ne privataus asmens gyvenimo apsaugą⁸ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-271/2006). Tuo tarpu Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra randama vienintelė privataus gyvenimo apsaugos išimtis, susijusi su privačių asmenų civiliniu ginču – ji netaikoma tuomet, kai asmuo pažeidžia privačios teisės normas, reguliuojančias komercinę ar kitokio pobūdžio paslaptį: „Visiško privatumo asmuo negali tikėtis ir tada, kai jis pažeidžia privačios teisės normas, reguliuojančias komercinę ar kitokią privataus pobūdžio paslaptį. Pavyzdžiui, sutarties, kurioje įtvirtinta komercinė paslaptis, kontrahentas kreipiasi į teismą ar kitą ginčą sprendžiančią instituciją, jai atskleidžia sutarties turinį ir prašo įpareigoti pažeidėją įvykdyti sutarties sąlygas ir atlyginti padarytus nuostolius. Tokiu atveju pažeidėjas negali tikėtis, kad jam pažeidinėjant sutarties sąlygas kita sutarties šalis negins savo teisių teisme ar kitoje ginčus sprendžiančioje institucijoje“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas). Taigi, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas dviejų asmenų privatumą civiliniame ginče interpretuoja plačiau nei Konstitucinis Teismas. Svarbios yra ir civilinėje byloje Nr. 3K-3-271/2006 susiklosčiusios aplinkybės. Nors įrašas buvo padarytas slapta (neinformavus apie tai kitos ginčo šalies), įrašas buvo daromas derybų metu, dėl kurių iš anksto buvo susitarusios abi šalys, šalių sutartyje vietoje (parduotuvėje), dalyvaujant šalių atstovams (advokatams). Kitaip tariant, įrašas buvo padarytas derybų metu, kuriose dalyvavo ir teisininkai, šalims siekiant išspręsti tarp jų susiklosčiusį ginčą. Dar labai svarbi aplinkybė yra ta, jog apskirtai šioje byloje ginčas vyko, galima sakyti, tarp verslininkų – nors ieškovas buvo fizinis asmuo, o atsakovas – individuali įmonė, ginčas kilo dėl nekilnojamojo turto pirkimo-pardavimo sutarties, kuria ieškovas įsigijo komercinės paskirties patalpas – parduvę. Tuo tarpu šis kasacinio teismo išaiškinimas taikomas sprendžiant privačius fizinių asmenų ginčus (pavyzdžiui, vienam asmeniui atvykus pas kitą į namus ir slapta padarius įrašą; šeimos ginčiuose), pateisinant įrodymų rinkimą. Galima manyti, kad kasacinis teismas byloje Nr. 3K-3-271/2006 siekė akcentuoti privataus gyvenimo apsaugos ir teismo tikslo byloje nustatyti tiesą, sprendžiant įrodymo teisėtumo klausimą, santykį, tačiau teismų praktika nuėjo kitu keliu – akcentuojamasi į asmenų ginčo (ne)privatumą.

⁸ Nutartyje nurodyta, kad „Dviejų privačių asmenų civilinio ginčo aplinkybės nelaikytinos šių asmenų privataus gyvenimo aplinkybėmis, jeigu jos naudojamos to ginčo teisingam teisiškai reikšmingų aplinkybių nustatymui, kai šalys savo noru dalyvauja tokiose derybose jų bendru sutikimu pasirinktoje vietoje ir dalyvaujant kitiems asmenims. Tokiais atvejais garso įrašas pripažintinas leistina įrodinėjimo priemone, nes ji padaryta nepažeidžiant Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsnyje įtvirtinto žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo principo“.

Antra, vien tai, jog asmuo neturėjo tikslo rinkti kito asmens duomenis ar pažeisti kito asmens privatumą (bet turėjo tikslą surinkti bylai reikšmingas aplinkybes), nereiškia, kad tokia teisė nebuvo pažeista. Kaip minėta, vieną iš kriterijumi sprendžiant neteisėtai gauto įrodymo leistinumo klausimą, teismai įvardija tokio įrodymo rinkimo tikslą, pavyzdžiui, jog įrašo padarymu asmuo neturėjo tikslo rinkti duomenų apie asmens privatų gyvenimą ir tik siekė užfiksuoti ginčui reikšmingas aplinkybes. Tokiu kriterijumi yra pateisinamas teisės pažeidimo padarymas vien dėl to, kad asmuo tikslo tokį pažeidimą padaryti neturėjo ir nenorėjo, nors įrodymus surinkti siekė. Tačiau asmens teisės yra pažeidžiamos ir tais atvejais, kai ją pažeidžiantis asmuo tokio tikslo neturėjo, o kaltės, kaip būtinosios sąlygos asmens privataus gyvenimo pažeidimui, įstatymai nenumato. Be to, teisė į privatų gyvenimą yra traktuojama kaip neigiamoji teisė, t. y. teisė, kuriai įgyvendinti nėra reikalinga aktyvi kitų subjektų veikla – šie, gerbdami asmens teisę į privatų gyvenimą, tiesiog privalo susilaikyti nuo šių teisę galinčių pažeisti veiksmų (Petraitytė, 2011, p. 167). Taigi, bet koks aktyvus asmens veiksmas renkant įrodymus kelia riziką, kad gali būti pažeista asmens teisė į privatų gyvenimą, net jei asmuo rinkdamas įrodymus neturi tikslo pažeisti kito asmens privatumo ir vien tokio tikslo neturėjimas negali būti laikomas priežastimi, kodėl toks pažeidimas nebuvo padarytas.

Trečia, vertinant neteisėtai gautų įrodymų leistinumą šeimos bylose atsižvelgiama į tokių bylų specifiką – dažnu atveju įrodymai, padaryti pažeidžiant kito asmens privatumą, yra vienintelis įrodymas byloje, dėl ko jie yra priimami. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pripažino garso įrašą leistinu įrodymu ir padarytą nepažeidžiant įstatymų, kuomet atsakovas šeimos gyvenamosiose patalpose (namuose) nepranešęs sutuoktinei telefonu padarė garso įrašą ir taip užfiksavo sutuoktinių ginčą (konfliktą), kuriame ieškovė vartojo necenzūrinius žodžius, kalbėjo pakeltu tonu („necenzūriniais žodžiais žemino atsakovą, varė jį iš namų, rėkė ant sutuoktinio“) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-269/2012). Kitoje santuokos nutraukimo byloje ieškovė pateikė į bylą vaizdo įrašą, kuriame šeimos gyvenamosiose patalpose (namuose) filmavo miegantį ir vėliau prabundantį sutuoktinį (ieškovė tokiu būdu įrodinėjo atsakovo neblaivumo faktą, siekiant įrodyti šio kaltę dėl santuokos nutraukimo), įrašė užfiksuota, kad atsakovas vangiai bendravo, nerišliai kalbėjo, jo judesiai nekoordinuoti. Tiek pirmosios instancijos teismas, tiek apeliacinės instancijos teismas šį vaizdo įrašą pripažino leistinu įrodymu (Vilniaus apygardos teismo 2023 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-276-340/2023). Taigi, teismai privačiojo asmens aplinkoje (namuose), kur asmens privatumas turėtų būti labiausiai gerbiamas, padarytus įrodymus (slapta ar atskleidžiant) pripažįsta teisėtomis įrodinėjimo priemonėmis.

Apskirtai tokia praktika pateisina įrodymų rinkimą santuokos metu ir skatina sutuoktinius rinkti įrodymus (daryti įrašus, nuotraukas) gyvenimo kartu metu, jog kilus ginčui teisme šie galėtų lengviau įrodyti savo poziciją.

Ketvirta, asmens privatus gyvenimas yra pažeidžiamas ne tik tokį įrodymą renkant, gaunant, tačiau ir tokį įrodymą tiriant teisme. Tuo tarpu, kaip matyti, Lietuvos civiliniame procese įrodymų leistinumą klausimas dažniausiai yra sprendžiamas įrodymų tyrimo ir vertinimo etape (retais atvejais teismai atsisako priimti įrodymą, neatitinkantį teisėtumo reikalavimo, sprendžiant įrodymo priėmimo klausimą), dėl ko tiek ginčo dalyviai, tiek teismas, tokius įrodymus perskaito, išklauso, peržiūri, ginčo šalys dėl tokių įrodinėjimo priemonių teikia paaiškinimus raštu ar žodžiu. Taigi, asmenų teisė į privatumą yra pažeidžiama dukart – tiek tokio įrodymo padarymo, tiek bylos nagrinėjimo metu.

Kaip šios problemos yra ir turėtų būti sprendžiamos? Vieną reikšmingesnių žingsnių formuojant teismų praktiką žengė kasacinis teismas 2019 m. Civilinėje byloje, pasisakydamas dėl garso įrašo, kaip įrodinėjimo priemonės, vertinimo atsakovo teisės į asmens duomenų apsaugą pažeidimo aspektu, kai garso įrašas padarytas atsakovui, kaip duomenų subjektui, nedavus sutikimo daryti pokalbio garso įrašą, išaiškino, kad „tokiu atveju, vadovaujantis Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 52 straipsnio 1 dalimi, spręstina, ar tokie atsakovo teisių apribojimai nustatyti įstatymo, nekeičia šių teisių ir laisvių esmės ir, remiantis proporcingumo principu, yra būtini bei tikrai atitinka Sąjungos pripažintus bendruosius interesus arba reikalingi kitų teisėms ir laisvėms apsaugoti“; nurodė, jog tam, „kad būtų pažeista teisė į privatumą, reikia, kad asmens duomenų tvarkymu būtų kišamasi į asmens privatų gyvenimą arba toks asmens duomenų tvarkymas vyktų ilgą laiką“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-106-421/2019). Nors tokiu išaiškinimu kasacinis teismas pabrėžė asmens duomenų apsaugos reikšmę ir svarbą proporcingai įvertinti kišimąsi į asmens privatų gyvenimą, vertinant per šį laikotarpį priimtus žemesnių instancijų teismų sprendimus, realios įtakos ir didesnės asmens privataus gyvenimo apsaugos, vertinant įrodymų leistinumą, nesuteikė. Dėl to tai padidina svarbą aiškiai įstatyme nustatyti draudimą, jog neteisėtu būdu gauti įrodymai yra neleistini, ir aiškiai išskirti kriterijus, kuriais remiantis būtų įvertinamas tokio įrodymo leistinumas.

Kitas momentas, siekiant apsaugoti asmenų privatumą bent teismo posėdžių metu, tiek teismas, tiek šalys gali aktyviau naudotis įstatymo suteikiamomis galimybėmis. Asmeninio susirašinėjimo ir kitokio asmeninio susižinojo duomenis bei nuotraukų, vaizdo ar garso įrašų, kuriuose užfiksuotas privatus asmens gyvenimas, viešame teismo posėdyje gali būti paskelbti tik sutikus visiems asmenims, o kitais atvejais – tik uždarame teismo

posėdyje (CPK 201, 220 str.). Šių instrumentų pasitelkimas gali bent simboliškai apsaugoti nuo jų privatumo pažeidimo bylos nagrinėjimo metu, o ginčo šalių prašymai naudoti tokias priemones gali morališkai paskatinti teismą apsvarstyti apskirtai dėl tokios įrodinėjimo priemonės procese leistinumą.

Galiausiai, teismai turėtų nevengti prisiimti atsakomybės ir pripažinti įrodymus padarytus pažeidžiant asmenų privatumą. Pavyzdžiui, originaliai įrodymo leistinumą klausimą vienoje byloje išsprendė Klaipėdos apygardos teismas, pripažindamas dalį įrašo kaip pažeidžiantį asmenų privatumą ir neleistina įrodinėjimo priemone. Teismas nurodė, kad „sutinka su atsakovės argumentais, kad pertraukos metu neinformavus asmenų darytas garso įrašas, kai nevyko derybos, kuriuo užfiksuoti atsakovės darbuotojų tarpusavio pokalbiai, jiems neturint tikslo jų turinio ir informacijos pateikti ar atskleisti kitai šaliai (ieškovei), pažeidžia šių asmenų privatumą, todėl yra neleistina įrodinėjimo priemonė, todėl teismas nepripažįsta įrodymu 2022 m. sausio 28 d. vykusio ieškovės ir atsakovės atstovų susitikimo metu padaryto garso įrašo antrosios dalies nuo 7:00 iki 1:17:40, kurioje užfiksuoti susitikimo pertraukos metu atsakovės darbuotojų pokalbiai (garso įrašo transkripcija nuo 31 psl. iki 42 psl.) (CPK 177 straipsnio 1 ir 2 dalys, 220 straipsnis). Likusios įrašo dalys – pirmoji įrašo dalis ir antroji įrašo dalis nuo 0:00 min. iki 7:00 min., taip pat nuo 1:17:40 iki 1:59:03, kurioje užfiksuotas verslo subjektų susitikimas sutarčių vykdymo klausimams aptarti, yra leistina įrodinėjimo priemonė ir tinkamas įrodymas byloje (CPK 177 straipsnio 1 ir 2 dalys)“ (Klaipėdos apygardos teismo 2024 m. vasario 26 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-139-796/2024). Nors toks teismo sprendimas daugiau yra simbolinis, visgi, neabejotina, kad asmenims, kurių privatumas buvo pažeistas, toks teismo pripažinimas suteikia satisfakciją bei didina pasitikėjimą teismais. Visgi, šis teismo sprendimas atskleidžia ir kitą problemą – idealiu atveju tokio įrašo dalį pripažinus neleistina įrodinėjimo priemone, jis turėtų būti pašalintas iš bylos medžiagos. Vis tik, EPP sistema nėra tokia lanksti. Tai dar kartą patvirtina būtinybę finansuoti į EPP sistemos funkcijų gerinimą.

3.2. Neteisėtai surinktų įrodymų leistinumas ir materialiosios tiesos nustatymo tikslas civiliniame procese

Sprendžiant, kaip teisinėje sistemoje turi būti reglamentuojamas neteisėtai surinktų įrodymų leistinumas, neabejotinai susiduriama ir su kita vertybine dilema – ar siekiant

civilinėje byloje nustatyti materialią tiesą⁹ galima pateisinti neteisėtai gautų įrodymų leistinumą.

Teisingą bylos išnagrinėjimą, siekiant nustatyti tiesą byloje, kasacinis teismas įvardija kaip pagrindinį bet kurios instancijos teismo tikslą, kartu įtvirtinant teismo pareigą ištirti visas bylai reikšmingas aplinkybes ir priimti teisingą sprendimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-110-313/2016). Sprendžiant įrodymų teisėtumo klausimą tiesos nustatymo ar teisingumo įgyvendinimo tikslas kaip kriterijus teismų sprendimuose tiesiogiai įvardijamas daugiau pavieniais atvejais (pavyzdžiui: „nagrinėjamu atveju garso įrašų prijungimas ir vertinimas yra proporcingas ir būtinas teisingumo įgyvendinimo tikslu“ (Vilniaus apygardos teismo 2022 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-339-852/2022)). Daug dažniau tiesos nustatymo tikslą civilinėje byloje sprendžiant įrodymo leistinumą teismai įvardija netiesiogiai – ne kaip siekį nustatyti tiesą, o kaip tokio įrodymo galimybę įrodyti bylai reikšmingas aplinkybes. Teisiškai reikšmingų faktų nustatymas neatsiejamai yra susijęs su tiesos nustatymo ir teisingumo įgyvendinimo tikslu (Lastauskienė, 2023, p. 8). Tai, jog teismai yra linkę siekti materialiosios tiesos nustatymo, kartais net ir nepaisydami įrodinėjimo leistinumą taisyklės reikalavimų (arba juos interpretuodami itin laisvai), pažymima ir teisės doktrinoje (Lastauskienė, 2023, p. 13). Taigi, teismai tiesos nustatymą laiko svarbia aplinkybe, sprendžiant dėl įrodymų, padarytų pažeidžiant įstatymus, leistinumą, tačiau ar šis kriterijus bei tikslas turi būti laikomas svarbesniu už proceso teisėtumą, dalyvių sąžiningumą ir konstitucinių vertybių, ypač asmens privatumo, apsaugą? Dėl toliau nurodomų motyvų, atsakymas į šį klausimą turėtų būti neigiamas.

Pirma, tiesos nustatymo tikslas civiliniame procese nėra vienintelis. Civiliniu procesu taip pat siekiama kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių (CPK 2 str.), o ginčo šalys bylinėjasi dispozityvumo (CPK 13 str.), rungimosi (CPK 12 str.) ir lygiateisiškumo principų rėmuose (CPK 17 str.). Tai reiškia, jog šalys yra laisvos pasirinkti, kiek ginčo aplinkybių atskleis bylinėjimosi teisme metu, ieškovas turi teisę savo nuožiūra suformuoti ieškinio faktinį pagrindą, o teismas, gerbdamas minėtų principų įgyvendinimą, dispozityviose bylose neturi teisės šalims nurodyti, kokius šios įrodymus turi pateikti.

Antra, įrodymų teisėtumas tėra tik vienas įrodymų leistinumą bruožų. Įrodymai nėra laikomi leistiniais, jeigu yra pateikti pavėluotai (CPK 181 str. 2 d.), jų forma yra netinkama

⁹ Nors Lietuvos teisės doktrinoje ir teismų jurisprudencijoje yra kilusi diskusija dėl tiesos sąvokos bei praktikoje galima rasti įvairių pavyzdžių, kokią tiesą siekiama nustatyti civiliniame procese (objektyvią, formalią, materialią), neišsiplečiant už šio magistro darbo ribų, laikoma, kad Lietuvos civiliniame procese siekiama nustatyti materialiąją tiesą, atsižvelgiant į teisės doktrinoje paskutiniuoju metu teisės mokslininkų palaikomą dominuojančią poziciją (Lastauskienė, 2023; Bartkus, Nekrošius, 2024, p. 14).

konkrečioms faktams įrodyti (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.93 str. 2 d.) ar yra neleistino turinio, pavyzdžiui, ribojamas duomenų, sudarančių valstybės ar tarnybos paslaptį, kol jie nėra išslaptinti, naudojimas (CPK 177 str. 4 d) ir kt. Taigi, matyti, kad įstatymų leidėjas yra įtvirtinęs įrodinėjimo procesą ribojančias taisykles, siekdamas, be kita ko, apsaugoti kitas vertybes – proceso koncentraciją ir ekonomiškumą (CPK 7 str.), tam tikros informacijos konfidencialumą, slaptumą ir kt. Tokių taisyklių nesilaikymo negalima laikyti kaip prieštaraujančių tiesos nustatymo tikslui. Be to, teismų sprendimuose dažnai tiesiogiai pasakoma, kad teismo procesuose nustatoma tiesa yra būtent leistinų įrodymų rėmuose nustatyta tikėtina tiesa (Lastauskienė, 2023, p. 12). Atitinkamai, teismams be didesnių išimčių taikant kitas įrodymų leistinumą ribojančias taisykles, yra nesuprantama, kodėl vertinant įrodinėjimo priemonių leistinumą būtent įrodymų teisėtumui turėtų būti daroma išimtis, ypač kai neretai įrodymų teisėtumu siekiama apsaugoti fundamentalią vertybę – asmens privatumą.

Trečia, Lietuvos civiliniame procese yra taikomas pagrįsto įsitikinimo standartas. Šis standartas nereikalauja pašalinti visas abejones dėl bylos faktinių aplinkybių – teisėjas privalo turėti tokio laipsnio tikrumą, kuris tik pašalina esmines abejones, abejonių visiškai nepanaikindamas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-9-1075/2024). Iš to seka, kad aplinkybei įrodyti nereikia visiškai panaikinti teisėjo abejonių, t. y. įtikinti jo 100 procentų. Dėl to sprendžiant ginčą galima pateisinti tam tikrų įrodinėjimo priemonių nenaudojimą, t. y. neleistinų, nors ir galinčių įrodyti bylai reikšmingas aplinkybes. Apskirtai, iš magistriniame darbe nagrinėtos Lietuvos teismų praktikos tik vienoje byloje ginčijamas įrodymas buvo tokios svarbos, kad jį pašalinus buvo nustatyti ieškinio trūkumai, o vėliau ieškovas atsiėmė ieškinio reikalavimą, tikėtina, dėl tokios įrodinėjimo priemonės pripažinimo neleistina¹⁰ (Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-326-854/2024). Kitais atvejais bylų medžiagoje toms pačioms aplinkybėms ar šalies pozicijai įrodyti buvo ir kitų įrodymų, neretai tai pažymint patiems teismams – tai matyti iš kritikuoto kriterijaus įrodinėjimo priemonę pripažinti leistina, jai neprieštaraujant kitiems byloje surinktiems įrodymams.

¹⁰ Šioje byloje susiklostė situacija, kuomet kartu su ieškiniu ieškovas pateikė garso įrašą, siekiant įrodyti neteisėtą sutarties nutraukimo faktą. Pirmosios instancijos teismas, pirmiausia ieškinį priėmęs, vėliau rezoliucija atsisakė priimti garso įrašą kaip įrodymą, nes šis gautas neteisėtu būdu, ir nustatė ieškinio trūkumus – įpareigojo ieškovą patikslinti ieškinio faktinį pagrindą. Vėliau Lietuvos apeliacinis teismas nagrinėdamas atskirąjį skundą nurodė, kad ieškinio trūkumai nustatyti nepagrįstai, tačiau garso įrašo leistinumą klausimo nesprendė – nurodė, kad dėl tokio argumento bus galima spręsti tik jei byla bus nagrinėjama apeliacinėje instancijoje pagal apeliacinį skundą dėl teismo sprendimo. Galiausiai, pagal bylos teisminių numerį matyti, kad ieškinys buvo atsiimtas. Tikėtina, kad viena iš priežasčių ir buvo įrašo, kurį atsisakyti laikytina leistina įrodinėjimo priemonė, reikšmė – kitų įrodymų ieškovui įrodyti savo reikalavimus, tikėtina, nebūtų pakakę.

Galiausiai, pozicija, jog materialiosios tiesos nustatymo tikslas neturi būti suabsoliutintas, palaikoma tiek užsienio teisės doktrinoje (Nunner-Krautgasser ir Anzenberger, 2016, p. 196-197), tiek Lietuvos mokslininkų (Nekrošius, 2021, p. 13-14; Bartkus, 2021, p. 111-112). Atsižvelgiant į išdėstytą, suabsoliutinti materialiosios tiesos nustatymo tikslą, sprendžiant dėl įrodymo leistinumą, yra nepagrįsta.

3.3. Neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą ir laisvo įrodymų vertinimo principas

Laisvo įrodymų vertinimo principas yra įtvirtintas CPK 185 straipsnyje, kuris numato, kad teismas įvertina byloje esančius įrodymus pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku ir objektyviu aplinkybių, kurios buvo įrodinėjamos proceso metu, išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymais ir jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios (CPK 185 str. 1 d. ir 2 d.). Laisvo įrodymų vertinimo principo apimtys valstybėse skiriasi. Pavyzdžiui, pagal Švedijos reglamentavimą teismui galima pateikti bet kokią informaciją (įskaitant ir gautą neteisėtu būdu, t. y. pažeidžiant įstatymo nustatytą tvarką) ir teismas, remdamasis laisvo įrodymų vertinimo principu, išsamiai ją turi ištirti ir įvertinti (Laužikas *et al.*, 2003, p. 412). Tuo tarpu Lietuvoje nors laisvo įrodymų vertinimo principas galioja, vertindamas įrodymus teisėjas nėra absoliučiai laisvas – teisėjas privalo patikrinti, ar įrodinėjant laikytasi visų įstatymo reikalavimų, įskaitant įrodymų leistinumą (Laužikas *et al.*, 2003, p. 413). Būtent čia ir kyla didžiausia problema, kalbant apie neteisėtai surinktus įrodymus – nors įstatymas numato draudimą remtis įrodinėjimo priemonėmis, gautoms pažeidžiant įstatymus (CPK 177 str. 2 d.), kartu nenumatant aiškių kriterijų ir imperatyvaus draudimo tokiomis priemonėmis remtis, neteisėtu būdu gautus įrodymus teisėjai vertina subjektyviai ir skirtingai. Šią polemiką, kalbant apie įrodymų leistinumą, tiksliai apibūdino ir G. Lastauskienė: „Griežtas įrodinėjimo leistinumą principo reikalavimų paisymas suteikia ginčo šalims vienodas rungimosi sąlygas, tačiau apsunkina situaciją tos ginčo šalies, kuri neturi galimybės savo teiginius pagrįsti toje teisės sistemoje leistinomis įrodinėjimo priemonėmis. Laisvas įrodymų vertinimas sukuria prielaidas aktyvesniam teismui ir teisingesniam (bent jau moraliniu ar psichosocialiniu aspektu) kiekvieno individualaus ginčo išsprendimui – bet, pripažinkime, sukuria prielaidas ir subjektyviai ir nevienodai traktuoti panašias situacijas“ (Lastauskienė, 2023, p. 13). Taigi, įstatymo leidėjui įrodymų teisėtumą, kaip leistinumą bruožą, reglamentuojant itin abstrakčiai, šioje srityje kur kas plačiau veikia laisvo įrodymų vertinimo principas, kuris, deja, ir įneša chaosą į įrodinėjimo priemonių teisėtumo praktikos formavimą, kadangi

suteikia didelę laisvę teisėjams konkrečias (vienodas) situacijas spręsti individualiai, skirtingai, o kartu ir subjektyviai.

Kokia kyla grėsmė, pernelyg plačiai taikant laisvą įrodymų vertinimo principą? Pirmiausia, kyla rizika tinkamam lygiateisiškumo ir rungimosi principų (CPK 12 str. ir 17 str.) įgyvendinimui – teisėjui priimant ir vertinant neteisėtai gautus įrodymus, šalis, sąžiningai dalyvavusi civiliniame procese, gali nukentėti, t. y. ne jos naudai būti priimtas sprendimas, nors procesu piktnaudžiavimo oponentai, pateikę neteisėtus įrodymus. Antra, apskirtai galima kelti klausimą, ar toks platus laisvo įrodymų principo vertinimas nepaneigia tiek įrodymų teisėtumo, kaip įrodymų leistinumą bruožo, tiek paties įrodymų leistinumą reikšmės. Nei apie įrodymų leistinumą siekiamą minėtą vertybių apsaugą, įrodinėjimo kokybės užtikrinimą, proceso ekonomiškumo skatinimą tokiais atvejais kalbėti dažniausiai negalima. Visgi, teisės doktrinoje laikomasi pozicijos, kad įrodymų leistinumą instituto reikšmė ir tikslai yra per daug svarbūs, kad juos būtų galima ignoruoti, taikant laisvo įrodymų vertinimo principą (Bartkus, 2021, p. 110).

Galiausiai, atsižvelgtina į neteisėtų įrodymų įtaką teisėjų psichologijai. Atlikti tyrimai parodė, kad net ir teisėjams kyla sunkumų „atmesti“ informaciją, kurią jie sužinojo, susipažinę su neteisėtos įrodinėjimo priemonės turiniu, nepaisant to, kad tokį įrodymą pripažįsta neteisėtu ir neleistinu (Wistrich, et al., 2005, p. 1251). Tai ypač aktualu Lietuvos civilinio proceso rėmuose – įrodymo leistinumą klausimą teisėjas dažniausiai sprendžia priimdamas sprendimą, išnagrinėjus bylą iš esmės, todėl iki tol tokie įrodymai yra perklausomi, perskaitomi, peržiūrimi. Taigi, nepaisant to, jog įrodymas yra gautas neteisėtu būdu ir net pašalinamas iš bylos medžiagos, tokio įrodymo turinys nors ir netiesiogiai padaro įtaką teisėjų mąstymui, kitų aplinkybių vertinimui ir bylos rezultatui.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Nepaisant fragmentiško įstatyminio reguliavimo, darytina išvada, kad įrodymus gauti, surinkti ir pateikti teismui, nepažeidžiant įstatymuose nustatytų taisyklių, įpareigoja CPK 177 straipsnio 2 dalis, kuri be išimčių yra taikoma visoms įrodinėjimo priemonėms. Įrodymai yra gaunami neteisėtai ne tik pažeidžiant Konstitucijoje, tačiau ir įstatymuose bei aukštesnės teisinės galios teisės aktuose įtvirtintas taisykles, dėl ko praktikoje įrodymų teisėtumo klausimą skatintina kelti dažniau, nes tai gali padėti išspręsti patines situacijas. Praktikoje pastebima tendencija, kad įrodymų leistinumą yra painiojamas su įrodymų sąsajumo, pakankamumo bei patikimumo institutais, kurie nėra ir negali būti laikomi kriterijais, sprendžiant įrodymų leistinumą klausimą – tai yra skirtingi, savarankiški įrodymų vertinimo etapai.
2. Lietuvos teismų praktikoje, vertinant neteisėtai surinktų įrodymų leistinumą, susiformavo praktika taikyti balanso testą. Vertinant įrodymų, ypač elektroninių, leistinumą, sistemiškai išskiriami tokie kriterijai: įrašo padarymo vieta; įrašo padarymo momentas; įrašo darymo fakto atskleidimas; asmens elgesys (sąžiningumas) darant įrašą; įrašė dalyvaujančių asmenų ryšys su nagrinėjama byla; įrašo darymo tikslas; aplinkybių, kuriomis buvo gauti elektroniniai įrodymai, atskleidimas; elektroninio įrodymo autentiškumas ir vientisumas; elektroninio įrodymo kilmė bei tokių įrodymų saugojimo vieta. Visgi, teismų nurodomi kriterijai kiekvienu konkrečiu atveju yra taikomi selektyviai, yra nenuspėjami, neretai netikslingi (apskirtai nesusiję su įrodymų leistinumu), taip pat nėra motyvuojama, kodėl vieni kriterijai yra laikomi svaresniais už kitus, dėl to tokia praktika vertintina kritiškai. Atsižvelgiant į tai, šiuo metu teismų praktikoje išskirtinos trys ryškiausios problemos: pirma, kai kurie teismų įvardijami kriterijai yra nesusiję su įrodymo leistinumą nustatymu; antra, teismo pasirenkami kriterijai yra neprognozuojami, tad ginčo šalys susiduria su nenuspėjamumu; trečia, tokių kriterijų hierarchija yra selektyvi. Pastebėtina, kad praktikoje kyla ir kitos procesinės problemos, pavyzdžiui, įrodinėjimo naštos paskirstymo klausimas, sprendžiant įrodymo autentiškumo problemą, kurią siūloma spręsti aiškiai įtvirtinant reikalavimą, jog įrodymo autentiškumą turi įrodyti šalis, pateikusi tokį įrodymą.
3. Asmens privataus gyvenimo apsauga, materialiosios tiesos nustatymo tikslas ir laisvo įrodymo vertinimo principas yra pagrindinės vertybės, principai, kurie lemia teismų pasirinkimą, kaip turi būti sprendžiamas neteisėtu būdu gautų įrodymų

leistinumo klausimas. Lietuvoje teismų pozicija šiais klausimais yra kritikuotina: pirma, teismų praktikoje neteisėtai surinkti įrodymai yra vertinami pernelyg liberaliai ir išimtys iš privataus gyvenimo apsaugos aiškinamos pernelyg plačiai, dėl ko nėra užtikrinama asmenų privataus gyvenimo apsauga, ypač šeimos bylose. Nors priemonių užtikrinti didesnę asmenų privataus gyvenimo apsaugą yra, jos efektyviai nėra išnaudojamos. Antra, praktikoje materialiosios tiesos nustatymo tikslas prieš proceso teisėtumą yra prioretizuojamas, dėl ko neteisėtu būdu gauti įrodymai yra laikomi leistiniais. Visgi, atsižvelgiant į kitus civilinio proceso tikslus ir principus, toks tikslas negali būti suabsoliutinamas. Trečia, laisvo įrodymų vertinimo principas įrodymų leistinumo kontekste veikia pernelyg plačiai, dėl ko įrodymų teisėtumo klausimas yra sprendžiamas subjektyviai, o vienodos situacijos aiškinamos skirtingai. Tai mažina įrodymų leistinumo, kaip instituto, reikšmę bei kelia riziką lygiateisiškumo ir rungimosi principų įgyvendinimui.

Atsižvelgiant į tai, kad darbo autorės nuomone, teisinis reguliavimas, reglamentuojantis įrodymų leistinumą, gali būti tikslesnis ir aiškesnis, šiame magistro darbe yra suformuluoti pasiūlymai, kaip Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas galėtų būti keičiamas:

1. siūloma papildyti Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą 177 straipsnio 6 dalimi, šią išdėstant taip: „Įrodymai, gauti pažeidžiant įstatymus, yra laikytini neleistiniais. Išimtiniais atvejais teismas gali priimti neteisėtai gautus įrodymus, jeigu tai yra vienintelis būdas nustatyti faktines aplinkybes. Spręsdamas dėl tokių įrodymų priėmimo, teismas turi atsižvelgti į abiejų šalių ar trečiųjų asmenų elgesį bei pažeidimo sunkumą.“;
2. siūloma pakeisti Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 184 straipsnio 1 dalį, šią išdėstant taip (siūlomi pakeitimai yra paryškinti): „Jeigu **motyvuotai** pareiškama, kad įrodymas yra suklastotas (**redaguotas, modifikuotas ar jo autentiškumas kitaip pažeistas**), tai pateikęs šį įrodymą asmuo gali prašyti teismą nelaikyti įrodymo įrodinėjimo priemone ir išspręsti bylą remiantis kitais įrodymais. Jei tokio prašymo nėra, **šaliai, pateikusiai šį įrodymą, tenka pareiga įrodyti, kad įrodymas yra autentiškas**. Tokiam pareiškimui patikrinti teismas taip pat gali skirti ekspertizę arba išreikalauti kitokius įrodymus.“.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

Tarptautiniai teisės aktai:

1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497;
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987;

Nacionaliniai teisės aktai:

3. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Lietuvos aidas*, 33-1014;
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262;
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 36-1340;
6. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 39-961;
7. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2016 m. balandžio 22 d. įsakymas Nr. 1R-133 „Dėl Lietuvos advokatų etikos kodekso skelbimo“. *TAR*, 2016-10280;

Specialioji literatūra:

8. Bartkus, J. (2021) *Įrodymų leistinumą reikšmė Lietuvos civiliniame procese*. Teisė, 119, pp. 105–117.
9. Bartkus, J. (2021). *Garso įrašo leistinumas Lietuvos civiliniame procese ir arbitraže*. Teisė, 120, pp. 36–48.
10. Bartkus, J. (2022). *Įrodymų leistinumą samprata Lietuvos civiliniame procese ir arbitraže*. Teisė, 122, pp. 51–64.
11. Bartkus, J. (2024). *Rule of Law v. Balancing Test: The Admissibility of Illegally Obtained Evidence in Civil Procedure*. *International Journal of Procedural Law*, 14(1), pp. 209–231.
12. Bartkus, J., Nekrošius V. *Įrodinėjimo standarto paieškos Lietuvos Respublikos civiliniame procese*. Teisė, 132, p. 8-19.
13. Ivanc, T. (2015). *Theoretical Background of Using Information Technology in Evidence Taking*. In: Rijavec, V.; Kereteš, T. and Ivanc, T. (eds.). *Dimensions of Evidence in European Civil Procedure*. Kluwer Law International, pp. 281-315.
14. Klich, A. (2019). *Admissibility of the Use of Electronic Means of Evidence Obtained Unlawfully in a Civil Proceeding*. Teisė, 113, pp. 205–213.
15. Köbis, N.C., Doležalová, B. and Soraperra, I. (2021). *Fooled twice - People cannot detect deepfakes but think they can*. *iScience*, 24(11).
16. Lastauskienė, G. (2023). *Tiesos sąvoka teisėje*. Teisė, 128, pp. 8–20.

17. Laužikas, E., Mikelėnas V. ir Nekrošius, V. (2003). *Civilinio proceso teisė: 1 tomas*. Vilnius: Justitia.
18. Micevska, T. ir Zoroska-Kamilovksa, T. (2023). *The Admissibility of Illegally Obtained Evidence in Civil Procedure: to What Extent the End Justifies the Means?* pp. 39-64.
19. Nekrošius, V. (2021). *Įrodymų teisėtumas kaip jų leistinumo sąlyga Lietuvos civiliniame procese*. Teisė, 118, pp. 8–17.
20. Nunner-Kautgasser, B., Anzenberger, P. (2016). *Inadmissible Evidence: Illegally Obtained Evidence and the Limits of the Judicial Establishment of Truth*. In: Rijavec, V.; Kereteš, T. and Ivanc, T. (eds.). *Dimensions of Evidence in European Civil Procedure*. Kluwer Law International, pp. 195–213.
21. Petraitytė, I. (2011). *Asmens duomenų apsauga ir teisė į privatų gyvenimą*. Teisė, 80, pp. 163–174.
22. Rijavec, V., Kereteš, T. (2017). *Restrictions on the Admissibility of Evidence*. In: van Rhee, C. H. ir Uzelac, A. (eds.) *Evidence in Contemporary Civil Procedure. Fundamental Issues in a Comparative Perspective*. Intersentia, Cambridge, pp. 87–105.
23. Sokolova, M. (2023). *The Role and Position of AI Evidence in Civil Litigation*, *Medicine, Law & Society*, 16(1), pp. 169–190.
24. Tran, Q. A. (2022). *Electronic Evidence in Civil and Commercial Dispute Resolution*. *European Yearbook of International Economic Law*. Cham: Springer Nature Switzerland.
25. Wistrich, A. J., Guthrie, Ch. and Rachlinski, J. J. (2005). *Can Judges Ignore Inadmissible Information? The Difficulty of Deliberately Disregarding*. *Cornell Law Faculty Publications*, pp. 1251-1345.

Teismų praktika:

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika:

26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas;
27. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas;
28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas;

Bendrosios kompetencijos teismų praktika:

29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-136/2004;

30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-643/2004;
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gruodžio 30 d. Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga Nr. 51;
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-271/2006;
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-111/2006;
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-412/2010;
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-302/2010;
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-562/2011;
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-269/2012;
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-685/2013;
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-110-313/2016;
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-372-969/2017;
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-350-701/2018;
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-106-421/2019;
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. spalio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-278-403/2020;
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-64-421/2022;
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-9-1075/2024;
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. lapkričio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-44-701/2024;

47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2025 m. kovo 6 d. atskiroji nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-40-381/2025;
48. Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-226-516/2018;
49. Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. kovo 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-127-464/2021;
50. Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2T-79-781/2021;
51. Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-638-370/2021;
52. Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. rugpjūčio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-467-407/2022;
53. Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-45-910/2023;
54. Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-985-881/2023;
55. Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. lapkričio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-660-330/2023;
56. Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-326-854/2024;
57. Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. rugpjūčio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-626-912/2024;
58. Panevėžio apygardos teismas 2014 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-273-775/2014;
59. Kauno apygardos teismo 2018 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-461-658/2018;
60. Vilniaus apygardos teismo 2020 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-340-855/2020;
61. Vilniaus apygardos teismo 2021 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-745-866/2021;
62. Kauno apygardos teismo 2021 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1070-921/2021;
63. Vilniaus apygardos teismo 2022 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-339-852/2022;

64. Vilniaus apygardos teismo 2022 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1245-1012/2022;
65. Vilniaus apygardos teismo 2022 m. liepos 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1798-1012/2022;
66. Vilniaus apygardos teismo 2022 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1979-864/2022;
67. Vilniaus apygardos teismo 2022 m. lapkričio 24 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-1012-614/2022;
68. Vilniaus apygardos teismo 2023 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-276-340/2023;
69. Vilniaus apygardos teismo 2023 m. spalio 24 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2A-1736-864/2023;
70. Klaipėdos apygardos teismo 2024 m. vasario 26 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-139-796/2024;
71. Vilniaus apygardos teismo 2024 m. rugsėjo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-2052-580/2024;

Kiti šaltiniai:

72. Civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas (2009), Reg. Nr. *XIP-1409*.
73. Court of Cassation rules on admissibility of unlawfully obtained evidence in civil case (2021) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.pwclegal.be/en/news/court-of-cassation-rules-on-admissibility-of-unlawfully-obtained.html> [žiūrėta 2025-04-13].
74. Courts and lawyers struggle with growing prevalence of deepfakes (2020) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.abajournal.com/web/article/courts-and-lawyers-struggle-with-growing-prevalence-of-deepfakes> [žiūrėta 2025-04-13].
75. ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure (2020). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2022/07/English-Black-letter-6-July.pdf> [žiūrėta 2025-04-13].
76. Europos Tarybos ministrų komitetas (2019). *Electronic Evidence in Civil and Administrative Proceedings* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5> [žiūrėta 2025-04-13].

77. Lexology (2024). *French Supreme Court: Unfairly Obtained Evidence Can Be Admissible in Civil Litigation* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=96e78f7f-7253-47c8-833a-636ba122f650> [žiūrėta 2025-04-13].
78. The Bar Council of England and Wales (2020). *Evidence obtained illegally in civil and family proceedings* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.barcouncilethics.co.uk/wp-content/uploads/2017/10/Evidence-obtained-illegally-in-civil-and-family-proceedings-2.pdf> [žiūrėta 2025-04-13].

Neteisėtai surinktų įrodymų leistinumas civiliniame procese

Luka Tamulionytė

Magistro darbe yra analizuojama įrodymų teisėtumo, kaip vieno iš įrodymų leistinumą bruožo, samprata, reikšmė, aiškinamasi, kokie kriterijai yra keliami neteisėtai gautiems įrodymams sprendžiant jų leistinumą klausimą Lietuvos teismų praktikoje, identifikuojamos kitos procesinės problemos, su kuriomis susiduriama teismuose.

Magistro darbas suskirstytas į tris dalis – pirmojoje apžvelgiama neteisėtai gautų įrodymų samprata, reikšmė tokius įrodymus gauti teisėtu būdu, aiškinamasi, kaip įrodymų teisėtumas, kaip įrodymų leistinumą bruožas, yra suprantamas teismų praktikoje. Antrojoje dalyje analizuojama visų instancijų Lietuvos teismų praktika, vertinant neteisėtai gautų populiariausių praktikoje įrodinėjimo priemonių leistinumą – garso ir vaizdo įrašų, kitų elektroninių įrodymų. Identifikuojami pagrindiniai kriterijai, kuriais remiantis teismai vertina įrodinėjimo priemonės leistinumą, pateikiama tokių kriterijų kritika bei ieškoma problemos sprendimo būdų. Be to, analizuojamos ir kitos procesinės problemos, pastebėtos teismų praktikoje, pavyzdžiui, įrodinėjimo naštos paskirstymas sprendžiant elektroninių įrodymų teisėtumą (autentiškumą). Taip pat trumpai apžvelgiama dirbtinio intelekto įtaka įrodinėjimo priemonėms ir jų leistinumui. Paskutinėje, trečiojoje, dalyje apžvelgiamas neteisėtai surinktų įrodymų santykis su įvairiomis vertybėmis – vertinama, kaip dabartinė teismų praktika užtikrina asmenų privataus gyvenimo apsaugą, ieškoma atsakymo, kam turi būti teikiamas prioritetas – įrodymų leistinumui ar materialiosios tiesos nustatymo tikslui civiliniame procese, ir kiek plačiai gali veikti laisvo įrodymų vertinimo principas, jog nebūtų paneigtas įrodymų leistinumą institutas.

SUMMARY

Admissibility of illegally obtained evidence in civil procedure

Luka Tamulionytė

The master's thesis analyses the concept and significance of the legality of evidence as one of the characteristics of evidence admissibility. It explores the criteria applied to unlawfully obtained evidence in determining its admissibility in Lithuanian court practice and identifies other procedural issues encountered in the courts.

The thesis is divided into three parts. The first part reviews the concept and significance of unlawfully obtained evidence and examines how the legality of evidence – as a feature of admissibility – is understood in court practice. The second part analyses the case law of all instances of Lithuanian courts, focusing on the admissibility of the most commonly used types of evidence in practice – audio and video recordings, as well as other electronic evidence. It identifies the main criteria courts use to assess the admissibility of such evidence, offers a critique of those criteria, and explores possible solutions. Additionally, it addresses other procedural issues observed in court practice, such as the distribution of the burden of proof when assessing the legality of electronic evidence. The influence of artificial intelligence on evidentiary tools and their admissibility is also briefly examined. The final, third part considers the relationship between unlawfully obtained evidence and other values – it evaluates how current court practice ensures the protection of individuals' private lives and seeks to answer the question of which should take precedence in civil procedure: the admissibility of evidence or the goal of establishing material truth. It also examines how broadly the principle of free evaluation of evidence can be applied without undermining the institution of evidence admissibility.